

ΤΑΥΤΌΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΚΕΝΟΥ
Identities of urban empty spaces

**Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων
Πολυτεχνική Σχολή
Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών
Όλγα Γαντζούδη (Α.Μ. 442)
Επιβλέπων : Α. Νικολοβγένης
Ερευνητική εργασία
Φεβρουάριος, 2026**

Περίληψη

Η ερευνητική εργασία εξετάζει την έννοια του αστικού κενού ως σύνθετο και πολυσήμαντο φαινόμενο της σύγχρονης αστικότητας, αμφισβητώντας προσεγγίσεις που το ταυτίζουν αποκλειστικά με την απουσία δόμησης ή χρήσης. Το αστικό κενό προσεγγίζεται ως χωρική συνθήκη που αναδύεται από ασυνέχειες μορφής, λειτουργίας, νοήματος και εμπειρίας, αποκαλύπτοντας τα όρια του αρχιτεκτονικού και πολεοδομικού σχεδιασμού ως προς τον έλεγχο και την πρόβλεψη του αστικού χώρου. Η μεθοδολογία της έρευνας είναι θεωρητική και ερμηνευτική, βασισμένη στην ανάλυση πρωτογενών θεωρητικών κειμένων από το πεδίο της αρχιτεκτονικής, της πολεοδομίας και της αστικής θεωρίας. Στο πρώτο μέρος παρουσιάζονται βασικές εννοιολογικές προσεγγίσεις του αστικού κενού, όπως το *in-between* του Aldo van Eyck, το *interstitial space* του Peter Eisenman, τα *lost spaces* του Roger Trancik, το *terrain vague* του Ignasi de Solà-Morales, τα *non-places* του Marc Augé και το *junkspace* του Rem Koolhaas, αναδεικνύοντας διαφορετικές σχέσεις του κενού με την κλίμακα, τον χρόνο, το υποκείμενο και τον σχεδιασμό. Στο δεύτερο μέρος επιχειρείται συγκριτική εννοιολογική ανάλυση των θεωριών, με στόχο τη χαρτογράφηση κοινών χαρακτηριστικών και ουσιωδών διαφοροποιήσεων. Η έρευνα καταλήγει στο συμπέρασμα ότι το αστικό κενό δεν αποτελεί ενιαία χωρική κατηγορία ούτε πρόβλημα με μία λύση, αλλά λειτουργεί ως κρίσιμο ερμηνευτικό εργαλείο για την κατανόηση της πόλης ως ανοιχτής, ασταθούς και διαρκώς μεταβαλλόμενης διαδικασίας.

Abstract

This research explores the notion of the urban void as a complex and multivalent phenomenon of contemporary urbanity, challenging interpretations that reduce it to the mere absence of construction or use. The urban void is approached as a spatial condition emerging from discontinuities of form, function, meaning, and experience, revealing the limits of architectural and urban design in predicting, controlling, and stabilizing urban space. The methodology adopted is theoretical and interpretive, based on the analysis of primary texts from architectural, urban, and spatial theory. The first part of the study examines key conceptual approaches to the urban void, including Aldo van Eyck's in-between, Peter Eisenman's interstitial space, Roger Trancik's lost spaces, Ignasi de Solà-Morales' terrain vague, Marc Augé's non-places, and Rem Koolhaas' junkspace, highlighting different relationships between void, scale, temporality, subjectivity, and design. The second part develops a comparative conceptual analysis of these theories, aiming to map their shared characteristics and critical divergences. The research concludes that the urban void does not constitute a single spatial category nor a problem with a definitive solution, but rather functions as an interpretive framework through which the city can be understood as an open, unstable, and continuously evolving process.

Περιεχόμενα

Κεφάλαιο 01 - Εισαγωγή	14
Κεφάλαιο 02 - Θεωρητικές προσεγγίσεις των αστικών κενών	18
2.1 In-between spaces_Aldo van Eyck	21
2.2 Interstitial spaces_Peter Eisenman	28
2.3 Lost spaces_Roger Trancik	36
2.4 Terrain vague_Ignasi de Solà - Morales	42
2.5 Non-places_Marc Augé	48
2.6 Junkspace_Rem Koolhaas	52
Κεφάλαιο 03 - Συγκριτική εννοιολογική ανάλυση των αστικών κενών	58

3.1 Κοινά θεωρητικά χαρακτηριστικά	61
3.2 Συγκριτική προσέγγιση	63
3.2.1 Κλίμακα_Aldo van Eyck - Peter Eisenman	63
3.2.2 Χρόνος_ Roger Trancik - Ignasi de Solà - Morales	65
3.2.3 Υποκείμενο_Marc Augé - Rem Koolhaas	68
3.3 Αστικά κενά και σχεδιασμός	70
Κεφάλαιο 04 - Επίλογος	72
Βιβλιογραφία	76
Πίνακες εικόνων	80

01

01- Εισαγωγή

Ο σύγχρονος αστικός χώρος χαρακτηρίζεται από αντιφάσεις, ασυνέχειες και μεταβαλλόμενες καταστάσεις που συχνά διαφεύγουν των παραδοσιακών κατηγοριοποιήσεων της αρχιτεκτονικής και της πολεοδομίας.¹ Ανάμεσα σε περιοχές με έντονη δόμηση και ξεκάθαρες χρήσεις, εμφανίζονται χώροι που δεν εντάσσονται πλήρως ούτε στη λειτουργική ούτε στη συμβολική οργάνωση της πόλης. Πρόκειται για ενδιάμεσες ή αμφίσημες χωρικές καταστάσεις, που συχνά περνούν απαρατήρητες.² Παρά τη μορφολογική και λειτουργική τους ετερογένεια, αποτελούν ένα επαναλαμβανόμενο φαινόμενο στη σύγχρονη πόλη. Η ύπαρξή τους αναδεικνύει τα όρια του αστικού σχεδιασμού, καθώς δείχνει ότι δεν είναι πάντα δυνατό να προβλεφθεί, να ελεγχθεί ή να σταθεροποιηθεί πλήρως ο αστικός χώρος.

Η έννοια του «αστικού κενού» δεν ταυτίζεται αποκλειστικά με αδόμητες ή εγκαταλελειμμένες εκτάσεις. Σε πολλές περιπτώσεις, το κενό δεν αφορά την υλική απουσία, αλλά την έλλειψη νοήματος, κοινωνικής ζωής ή βιωματικής σύνδεσης με τον χώρο. Υπάρχουν χώροι με έντονη κίνηση, υποδομές ή εμπορικές δραστηριότητες που βιώνονται ως «κενοί», ενώ άλλοι, που φαίνονται ανενεργοί, μπορούν να συνδέονται με μνήμες, προσδοκίες ή μελλοντικές δυνατότητες. Το αστικό κενό, επομένως, δεν ορίζεται ως ενιαία κατηγορία, αλλά ως σύνθετο και πολυσήμαντο φαινόμενο, άρρηκτα συνδεδεμένο με τον τρόπο με τον οποίο ο χώρος παράγεται, οργανώνεται και βιώνεται στην καθημερινότητα³. Για την κατανόηση αυτών των χωρικών καταστάσεων, είναι απαραίτητο να απομακρυνθούμε από την αντίληψη της πόλης ως ενός στατικού και πλήρως ελεγχόμενου συστήματος. Η εμπειρία της πόλης δεν διαμορφώνεται μόνο από χώρους με ξεκάθαρη ταυτότητα και λειτουργία, αλλά και

---

1 Henri Lefebvre, *The Production of Space*. Translated by Donald Nicholson-Smith (Oxford: Blackwell Publishing, 1991), 38.

2 David Harvey, *The Condition of Postmodernity: An Enquiry into the Origins of Cultural Change* (Oxford: Blackwell, 1989), 141-146.

3 Michel de Certeau, *The Practice of Everyday Life*. Translated by Steven Rendall (Berkeley: University of California Press, 1984), 91.

από μεταβατικές ζώνες, ασαφείς περιοχές και ενδιάμεσες καταστάσεις που ξεπερνούν τον αρχικό σχεδιασμό⁴.

Η ερευνητική εργασία αντιμετωπίζει το αστικό κενό. Η μεθοδολογία που ακολουθείται είναι θεωρητική και ερμηνευτική, βασισμένη στην ανάλυση πρωτογενών θεωρητικών κειμένων και στη σύνθεση εννοιών που προκύπτουν από διαφορετικά πεδία της αρχιτεκτονικής και αστικής θεωρίας. Η δομή της εργασίας επιτρέπει τη σταδιακή διερεύνηση του κενού σε διαφορετικές κλίμακες και θεωρητικά πλαίσια, προετοιμάζοντας το έδαφος για μια συγκριτική και συνθετική ανάγνωση των χωρικών αυτών καταστάσεων.

Εικόνα 1.
Peter Bialobrzeski. Transition
12 από τη σειρά
Lost in Transition,
2007, εκτύπωση
C-Type.

---

4 Lefebvre, The Production of Space, 46.

02

02 - Θεωρητικές προσεγγίσεις των αστικών κενών

Οι θεωρητικοί ορισμοί των αστικών κενών που έχουν διατυπωθεί διαχρονικά συγκροτούν ένα ανομοιογενές σύνολο εννοιών. Οι έννοιες αυτές δεν παρουσιάζονται ως ένας πλήρης ή εξαντλητικός κατάλογος, αλλά ως χαρακτηριστικές εννοιολογικές προσεγγίσεις, μέσα από τις οποίες καθίσταται δυνατή η διερεύνηση διαφορετικών τρόπων κατανόησης του αστικού κενού. Η ανάλυση εστιάζει στον τρόπο με τον οποίο κάθε προσέγγιση ορίζει και ερμηνεύει την έννοια του «κενού». Κάθε θεωρητική έννοια εξετάζεται αυτόνομα, χωρίς άμεση σύγκριση με τις υπόλοιπες, με στόχο την αποσαφήνιση της εσωτερικής της λογικής, των βασικών της χαρακτηριστικών και του εννοιολογικού της εύρους. Η δομή του κεφαλαίου επιτρέπει τη σταδιακή μετάβαση από πιο ανθρωποκεντρικές και σχεσιακές αναγνώσεις του αστικού κενού σε πιο αφηρημένες, κριτικές ή συστημικές προσεγγίσεις, ακολουθώντας μια εννοιολογική αλληλουχία. Με αυτόν τον τρόπο, το κεφάλαιο διαμορφώνει το θεωρητικό υπόβαθρο πάνω στο οποίο θα στηριχθεί η συγκριτική και συνθετική ανάλυση που ακολουθεί στα επόμενα μέρη της εργασίας.

2.1 In-between spaces_Aldo van Eyck

Μία από τις πρώιμες και πιο καθοριστικές θεωρητικές προσεγγίσεις του αστικού κενού εστιάζει στην έννοια του *in-between* (του «ενδιάμεσου»), η οποία αποτελεί βασικό άξονα της αρχιτεκτονικής σκέψης του Aldo van Eyck. Ο Van Eyck (1918–1999), Ολλανδός αρχιτέκτονας και κεντρικό μέλος της Team 10, διαμόρφωσε τη θεωρία του σε αντίθεση με τον λειτουργικό και φορμαλιστικό μοντερνισμό των CIAM από τα τέλη της δεκαετίας του 1950. Για τον Van Eyck, η κρίση της σύγχρονης πόλης και της αρχιτεκτονικής δεν συνδέεται αποκλειστικά με ζητήματα μορφής ή πολεοδομικής οργάνωσης, αλλά με την αποδυνάμωση της ανθρώπινης εμπειρίας και των κοινωνικών σχέσεων στον δομημένο χώρο⁵. Το *in-between* δεν εισάγεται ως μορφολογικό μοτίβο ή τυπολογική λύση, αλλά ως εννοιολογικό εργαλείο επαναπροσδιορισμού της σχέσης ανθρώπου, χώρου και κοινωνίας.

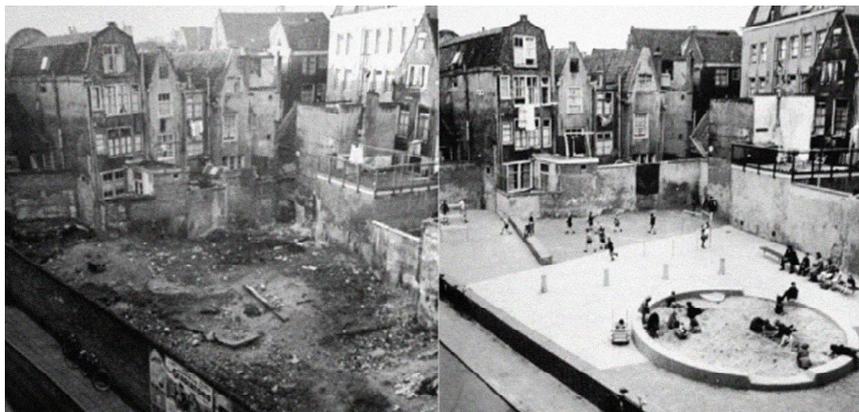
Εικόνα 2.

Εξώφυλλο του *Het verhaal van een andere gedachte* στο περιοδικό *Form* (1959–63), σχετικά με τη γέννηση της Team 10 από το CIAM.

⁵ Francis Strauven, "Aldo van Eyck – Shaping the New Reality: From the In-between to the Aesthetics of Number." CCA Mellon Lectures, 2007, 1-2.

Η πρώτη ρητή αναφορά του Van Eyck στην έννοια αυτή έγινε στο τελευταίο συνέδριο των CIAM στο Otterlo το 1959, όπου ανέδειξε το «*doorster*» (κατώφλι) ως κατεξοχήν παράδειγμα ενδιάμεσου χώρου⁶. Το κατώφλι, ως μεταβατική ζώνη ανάμεσα στο ιδιωτικό εσωτερικό και το μη ιδιωτικό εξωτερικό, λειτουργεί ταυτόχρονα ως όριο και ως τόπος συνάντησης. Για τον Van Eyck, δεν πρόκειται για ένα απλό λειτουργικό στοιχείο, αλλά για σύμβολο αυτού που η αρχιτεκτονική «είναι και οφείλει να επιτελεί»: τη διαμεσολάβηση ανάμεσα σε φαινομενικά αντίθετες καταστάσεις⁷. Η έννοια αυτή συνδέεται άμεσα με τη γενικότερη προσπάθειά του να υπερβεί τις αυστηρές δυαδικές αντιθέσεις της μοντέρνας σκέψης, όπως μέσα/έξω, ιδιωτικό/δημόσιο, άτομο/σύνολο.

Στη θεωρητική του ανάπτυξη, το *in-between* μπορεί να κατανοηθεί σε περισσότερα από ένα επίπεδα. Σε ένα πρώτο επίπεδο, αφορά συγκεκριμένες χωρικές ζώνες μετάβασης – όπως το κατώφλι, οι αυλές ή οι ημιυπαίθριοι χώροι – που ταυτόχρονα χωρίζουν και συνδέουν διαφορετικούς χώρους. Σε ένα δεύτερο επίπεδο, επεκτείνεται σε μια γενικότερη αντίληψη του χώρου, όπου κάθε εσωτερικός

Εικόνα 3.
Άποψη πριν και μετά από την τοποθέτηση παιδικής χαράς σε κενό οικόπεδο ανάμεσα σε κτίρια στην οδό Dijkstraat (1954).

⁶ Oliver Sack, *The Child, the City and the Artist: Commentary and Interpretation*. 2024, 1.

⁷ Sack, *The Child, the City and the Artist: Commentary and Interpretation*, 8.

ή εξωτερικός χώρος μπορεί να λειτουργήσει ως ενδιάμεσος, εφόσον συγκροτεί εμπειρίες διαλόγου ανάμεσα στην κλειστότητα και το άνοιγμα, την εγγύτητα και την απόσταση. Σε αυτό το σημείο, το *in-between* συνδέεται άρρηκτα με την έννοια του *Raumbildung*⁸, δηλαδή της συγκρότησης του χώρου μέσω σχέσεων οριοθέτησης διαχωρισμού και σύνδεσης, οι οποίες ενσωματώνουν κοινωνικές και βιωματικές σημασίες⁹. Σε ένα τρίτο, πιο αφηρημένο επίπεδο, το *in-between* συνδέεται με την έννοια των «*twin phenomena*» (δίδυμων φαινομένων)¹⁰, μέσω της οποίας ο Van Eyck επιχειρεί να συμφιλιώσει φαινομενικά αντίθετες έννοιες, όπως ενότητα/ποικιλία, μέρος/όλο, ατομικό/συλλογικό¹¹. Σε αυτό το επίπεδο, το *in-between* υπερβαίνει τον αυστηρά χωρικό του χαρακτήρα και μετατρέπεται σε γενική αρχή αρχιτεκτονικού σχεδιασμού, που αφορά τόσο την κοινωνική όσο και τη μορφολογική διάσταση της αρχιτεκτονικής.

Η θεωρητική αφετηρία του Van Eyck για το *in-between* αντλεί σημαντικά από τη φιλοσοφία του Martin Buber και την έννοια του *das Zwischen* (το «μεταξύ»)¹², η οποία συνδέεται με την «διαλογική αρχή» και τη σχέση *I and Thou* (Εγώ-Εσύ)¹³. Επιχειρεί να μεταφέρει αυτή την έννοια στον χώρο της αρχιτεκτονικής, θεωρώντας το *in-between* ως τον υλικό και χωρικό φορέα των ανθρώπινων σχέσεων. Παρότι η ερμηνεία του Buber μπορεί να θεωρηθεί από τον Van Eyck εν μέρει δημιουργική ή ακόμη και εσφαλμένη, η σημασία της έγκειται στο ότι εισάγει μια βαθιά ανθρωποκεντρική διάσταση στον

---

8 Γερμανικός όρος της αρχιτεκτονικής θεωρίας που σημαίνει «διαμόρφωση χώρου» και αναφέρεται στη συνειδητή οργάνωση εσωτερικών και εξωτερικών χωρικών ενότητων μέσω ορίων, ανοιγμάτων και σχέσεων σύνδεσης ή διαχωρισμού, επηρεάζοντας την κίνηση, την εγγύτητα και την κοινωνική αλληλεπίδραση.

9 Sack, *The Child, the City and the Artist: Commentary and Interpretation*, 2.

10 Όρος που περιγράφει ζεύγη φαινομενικά αντίθετων εννοιών οι οποίες δεν πρέπει να διαχωρίζονται απόλυτα αλλά να νοούνται σε σχέση αμοιβαίας συμπλήρωσης.

11 Aldo van Eyck, *The Child, the City and the Artist* (Amsterdam: Writings, 1962), 45,60,204.

12 Φιλοσοφικός όρος που, κυρίως στη σκέψη του Martin Buber, δηλώνει το σχεσιακό πεδίο μεταξύ δύο υποκειμένων: έναν ενεργό χώρο όπου συγκροτούνται το νόημα της συνάντησης και του διαλόγου.

13 Κεντρική έννοια της διαλογικής φιλοσοφίας του Martin Buber, όπως διατυπώνεται στο έργο *I and Thou* (γερμ. *Ich und Du*). Περιγράφει μια άμεση, αμοιβαία σχέση μεταξύ υποκειμένων, όπου ο «άλλος» δεν αντιμετωπίζεται ως αντικείμενο χρήσης ή γνώσης, αλλά ως ισότιμη παρουσία.

αρχιτεκτονικό σχεδιασμό: ο χώρος δεν είναι ουδέτερο δοχείο, αλλά πεδίο σχέσεων και συναντήσεων¹⁴. Κεντρική θέση στη σκέψη του κατέχει η αντικατάσταση της αφηρημένης έννοιας του «χώρου» από την έννοια του «τόπου». Στο έργο *The Child, the City and the Artist* (1962) υποστηρίζει ότι ο χώρος αποκτά νόημα μόνο όταν γίνεται τόπος, δηλαδή όταν βιώνεται ως περιβάλλον όπου «είναι καλό να βρίσκεται κανείς»¹⁵. Το *in-between* συμβάλλει αποφασιστικά σε αυτή τη μετατόπιση, καθώς αποτελεί τον κατεξοχήν χώρο όπου η εμπειρία του τόπου συγκροτείται μέσα από καθημερινές πρακτικές: στάση, αναμονή, παιχνίδι, συνάντηση. Η αναφορά στο παιδί δεν είναι τυχαία· το παιδί, ως χρήστης χωρίς παγιωμένες κοινωνικές συμβάσεις, αποκαλύπτει τον χώρο στην πιο άμεση και βίωματική του διάσταση¹⁶.

Εικόνα 4.
Αστικό έργο
συμπλήρωσης ιστού: το
Hubertushuis των Van
Eyck και Bosch (1984).

14 Sack, *The Child, the City and the Artist: Commentary and Interpretation*, 3.

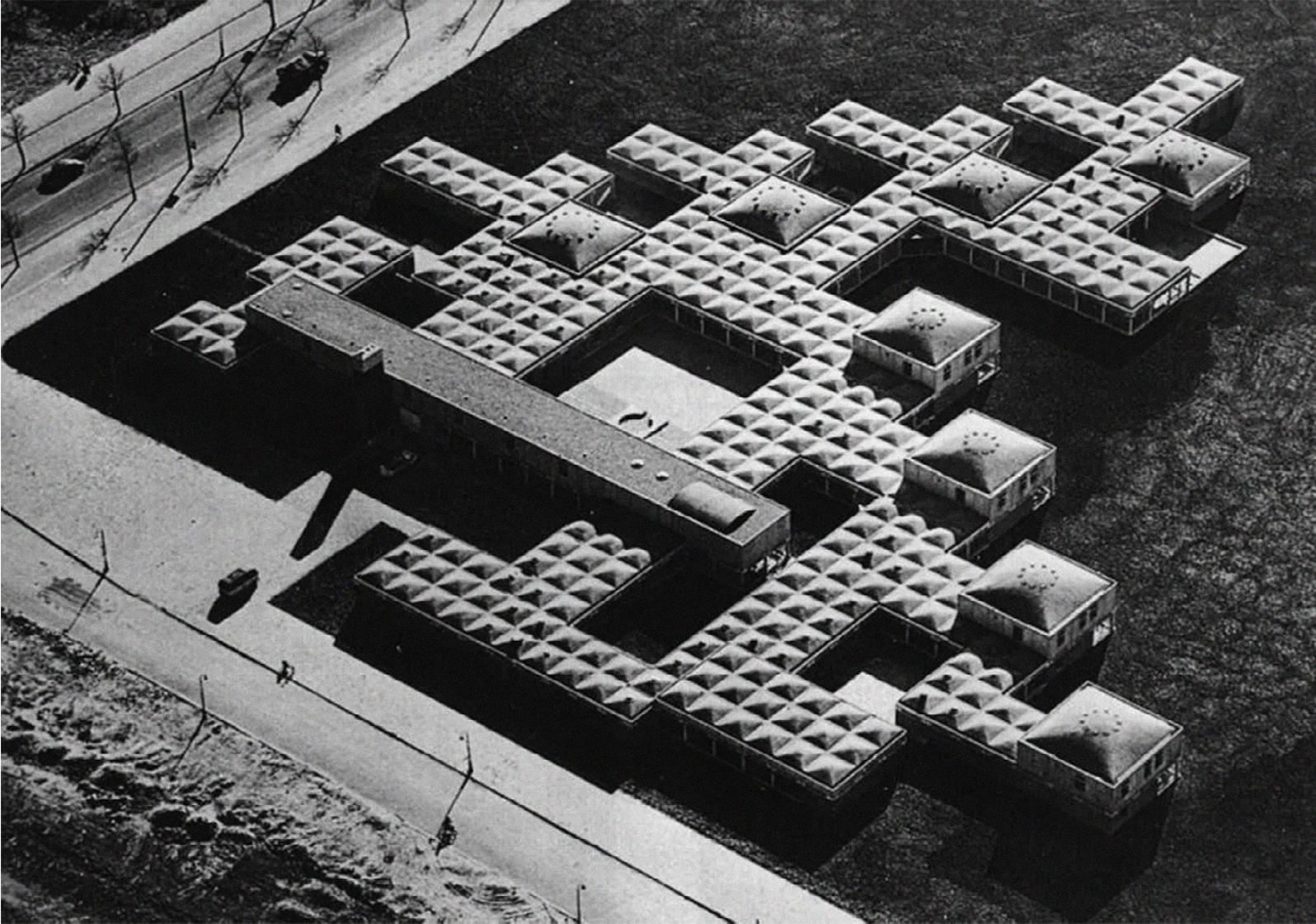
15 van Eyck, *The Child, the City and the Artist*, 62.

16 van Eyck, *The Child, the City and the Artist*, 88.

Το *in-between* δεν ταυτίζεται με το «κενό» ως έλλειμμα ή υπόλειμμα σχεδιασμού. Αντιθέτως, πρόκειται για χώρο έντασης και δυναμικής, όπου η αρχιτεκτονική δεν επιβάλλει αυστηρά προκαθορισμένες συμπεριφορές, αλλά αφήνει περιθώριο για αυθόρμητη ιδιοποίηση. Η αμφισημία δεν εκλαμβάνεται ως πρόβλημα, αλλά ως βασική προϋπόθεση για την παραγωγή νοήματος. Η σημασία της έννοιας θεμελιώνεται στο ότι επανατοποθετεί την αρχιτεκτονική σε σχέση με τον άνθρωπο χωρίς να καταφεύγει σε νοσταλγικές ή ρομαντικές αναπαραστάσεις του παρελθόντος. Ο Van Eyck δεν απορρίπτει τη μοντέρνα συνθήκη, αλλά επιχειρεί να την εμπλουτίσει, αναγνωρίζοντας την πολυπλοκότητα και την αμφισημία της σύγχρονης ζωής¹⁷. Το *in-between* αποτελεί, έτσι, τον πυρήνα μιας αρχιτεκτονικής στάσης που δίνει προτεραιότητα στη σχέση έναντι της μορφής και στην εμπειρία έναντι του αντικειμένου.

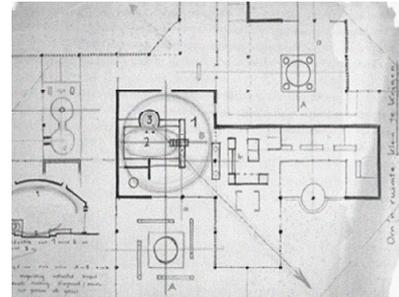
17 Strauven, "Aldo van Eyck – Shaping the New Reality: From the In-between to the Aesthetics of Number, 2.

Το Ορφανοτροφείο του Άμστερνταμ (Άμστερνταμ, Ολλανδία, 1955–1960), έργο του Aldo van Eyck, αποτελεί το πιο χαρακτηριστικό αρχιτεκτονικό παράδειγμα χωρικής ενσάρκωσης της έννοιας του *in-between*. Η χωρική του οργάνωση δεν βασίζεται σε αυστηρούς λειτουργικούς διαχωρισμούς, αλλά σε μια αλληλουχία ενδιάμεσων χώρων, οι οποίοι λειτουργούν ως ενεργοί χώροι της καθημερινής ζωής. Οι ενδιάμεσοι αυτοί χώροι δεν εξυπηρετούν απλώς την κίνηση, αλλά επιτρέπουν τη στάση, το παιχνίδι και τη συνάντηση, ενσωματώνοντας την κοινωνική διάσταση στη χωρική δομή του κτιρίου. Οι επιμέρους μονάδες διαβίωσης διατηρούν την αυτονομία τους, ενώ ταυτόχρονα συνδέονται σε ένα ενιαίο σύνολο μέσω επαναλαμβανόμενων μορφικών και χωρικών μοτίβων, όπως οι αυλές και οι μικρές θολωτές κατασκευές. Η συνοχή δεν επιτυγχάνεται μέσω κεντρικής ιεράρχησης, αλλά μέσω της διαρκούς διαμεσολάβησης των ενδιάμεσων χώρων, οι οποίοι συνδέουν χωρίς να εξομοιώνουν. Το Ορφανοτροφείο λειτουργεί έτσι ως μια «μικρή πόλη», όπου οι ενδιάμεσοι χώροι δεν αποτελούν απλώς συνδέσμους, αλλά τον βασικό μηχανισμό συγκρότησης της κοινωνικής ζωής και της καθημερινής εμπειρίας. Με τον τρόπο αυτό, επιβεβαιώνεται ότι το *in-between* δεν λειτουργεί ως συμπλήρωμα της αρχιτεκτονικής σύνθεσης, αλλά ως δομική αρχή που οργανώνει τον χώρο και την μεταξύ σχέση των υποκειμένων.¹⁸

Εικόνα 6.
Ορφανοτροφείο, εξωτερική άποψη του τμήματος που στεγάζει τις αίθουσες παιχνιδιού.

Εικόνα 7.
Σχέδιο του Ορφανοτροφείου.

18 Strauven, "Aldo van Eyck – Shaping the New Reality: From the In-between to the Aesthetics of Number.", 6-7.

2.2 Interstitial spaces_Peter Eisenman

Ο Peter Eisenman (1932–) είναι Αμερικανός αρχιτέκτονας και θεωρητικός και αποτελεί μία από τις πιο χαρακτηριστικές μορφές της αποδομιστικής αρχιτεκτονικής σκέψης από τα τέλη του 20ού αιώνα. Το θεωρητικό του έργο αμφισβητεί τις καθιερωμένες αντιλήψεις που συνδέουν την αρχιτεκτονική με τη λειτουργία, τη χρήση και τη σταθερή παραγωγή νόηματος. Στο πλαίσιο αυτό, συγκροτήθηκε η έννοια του *interstitial space* η οποία δεν διατυπώνεται ως ένας σαφής και κλειστός ορισμός, αλλά προκύπτει σταδιακά.

Σε αντίθεση με ανθρωποκεντρικές ή βιωματικές αναγνώσεις του «ενδιάμεσου», το *interstitial* στον Eisenman δεν σχετίζεται με την εμπειρία του χρήστη ή με κοινωνικές πρακτικές. Αντίθετα, συνδέεται με μια ριζική αντίληψη της αρχιτεκτονικής ως αυτόνομου εννοιολογικού συστήματος. Από τα τέλη της δεκαετίας του 1970, ο Eisenman επιχειρεί να αποδεσμεύσει την αρχιτεκτονική από εξωτερικές νομιμοποιήσεις — όπως η λειτουργικότητα, η κοινωνική σημασία ή η αναπαράσταση — και να την αντιμετωπίσει ως ένα σύστημα που παράγει νόημα μέσα από τις ίδιες του τις διαδικασίες. Το *interstitial space* δεν γίνεται αντιληπτό ως χώρος χρήσης ή κοινωνικής συνάντησης. Λειτουργεί, αντίθετα, ως χωρική έκφραση ασυνχειών και ρωγμών που προκύπτουν από τη σύγκρουση των ίδιων των αρχιτεκτονικών συστημάτων. Ο Eisenman αντιμετωπίζει την αρχιτεκτονική ως ένα είδος «γραφής», όπου ο χώρος δεν φέρει σταθερό νόημα, αλλά καταγράφει ίχνη διαδικασιών, μετατοπίσεων και εννοιολογικών συγκρούσεων¹⁹. Η θεωρητική βάση αυτής της προσέγγισης αντλείται από τη φιλοσοφία της αποδόμησης, όπως διαμορφώθηκε από τον Jacques Derrida. Ο Eisenman δεν χρησιμοποιεί την αποδόμηση ως αισθητικό ύφος, αλλά ως μέθοδο ανάγνωσης και παραγωγής της αρχιτεκτονικής μορφής. Το *interstitial* εμφανίζεται εκεί όπου διαφορετικά συστήματα — γεωμετρικά, τυπολογικά ή εννοιολογικά — αλληλοδιαπερνώνται χωρίς να ενοποιούνται, δημιουργώντας καταστάσεις που δεν μπορούν να ερμηνευτούν με έναν ενιαίο τρόπο.

---

19 Peter Eisenman, *Houses of Cards* (New York: Oxford University Press, 1984).

Εικόνα 8.

Wenders, Wim. *Wings of Desire* (*Der Himmel über Berlin*), 1987. Tavia.

Στην κλασική και μοντέρνα αρχιτεκτονική, το κτίριο αντιμετωπίζεται ως κυρίαρχη μορφή (*figure*), ενώ το κενό ή το περιβάλλον λειτουργεί ως υπόβαθρο (*ground*). Ο Eisenman απορρίπτει αυτή τη σχέση με το *interstitial* να προκύπτει ακριβώς σε αυτή τη ζώνη ασάφειας. Στο έργο *Houses of Cards* (1984), υποστηρίζει ότι η αρχιτεκτονική δεν χρειάζεται να αναφέρεται σε εξωτερικά νοήματα, αλλά να αποκαλύπτει τη δική της εσωτερική δομή²⁰. Το *interstitial* δεν σχεδιάζεται σκόπιμα ως χώρος, αλλά προκύπτει ως υπόλειμμα της σύγκρουσης μεταξύ συστημάτων που δεν μπορούν να συντεθούν σε ένα ενιαίο σύνολο. Η προσέγγιση αυτή ενισχύεται στο *Moving Arrows, Eros and Other Errors* (1985), όπου εισάγονται οι έννοιες της μετατόπισης και της αναβολής του νοήματος²¹. Το *interstitial* λειτουργεί εδώ ως ζώνη αβεβαιότητας, όπου οι κατηγορίες μορφής και χώρου, παρουσίας και απουσίας, δεν

---

²⁰ Eisenman, *Houses of Cards*.

²¹ Peter Eisenman, *Moving Arrows, Eros, and Other Errors* (London: AA Publications, 1985).

μπορούν να οριστούν με σαφήνεια. Η αρχιτεκτονική δεν επιδιώκει να επιλύσει αυτές τις αντιφάσεις, αλλά να τις διατηρήσει σε μια κατάσταση μόνιμης εκκρεμότητας.

Κατά τη δεκαετία του 1990, μέσα από τις πειραματικές του έρευνες με ψηφιακές τεχνικές, όπως το *morphing*²² και τις σύνθετες διαδικασίες δίπλωσης, το *interstitial* αποκτά πιο σαφή χωρική διάσταση.²³ Παρά την τεχνολογική εξέλιξη, ο Eisenman αποφεύγει τον όρο «fold»²⁴ και προτιμά να μιλά για *interstitial*, *spacing*²⁵ και *blurring*²⁶, υπογραμμίζοντας ότι το ζητούμενο δεν είναι η συνέχεια ή η ρευστότητα, αλλά η παραγωγή συνθηκών αστάθειας. Το *interstitial* ορίζεται έτσι ως «ζώνη μη-αποφασισιμότητας» (*zone of undecidability*)²⁷, μια συνθήκη που δεν μπορεί να ενταχθεί σε παραδοσιακά σχήματα ερμηνείας²⁸. Η θεωρητική του αξία εντοπίζεται ακριβώς στη στιγμή όπου το σύστημα αδυνατεί να παραγάγει συνοχή. Το *interstitial* καθίσταται έτσι εσωτερική συνθήκη της αρχιτεκτονικής σκέψης και όχι αποτέλεσμα κοινωνικών ή ιστορικών διαδικασιών, σηματοδοτώντας μια ριζική μετατόπιση από τον χώρο της σχέσης και της εμπειρίας στον χώρο της αποδόμησης και της εννοιολογικής ρήξης.

---

22 Ψηφιακή τεχνική μετασχηματισμού μορφών κατά την οποία μία γεωμετρία μεταβαίνει σταδιακά σε άλλη μέσω συνεχούς παραμόρφωσης. Στην αρχιτεκτονική χρησιμοποιείται για την παραγωγή ρευστών και ενδιάμεσων χωρικών καταστάσεων.

23 B. J. E. Kormoss, Peter Eisenman: Theories and Practices (PhD diss., Technische Universiteit Eindhoven, 2007), PDF pp. 61-62, <https://doi.org/10.6100/IR63165>

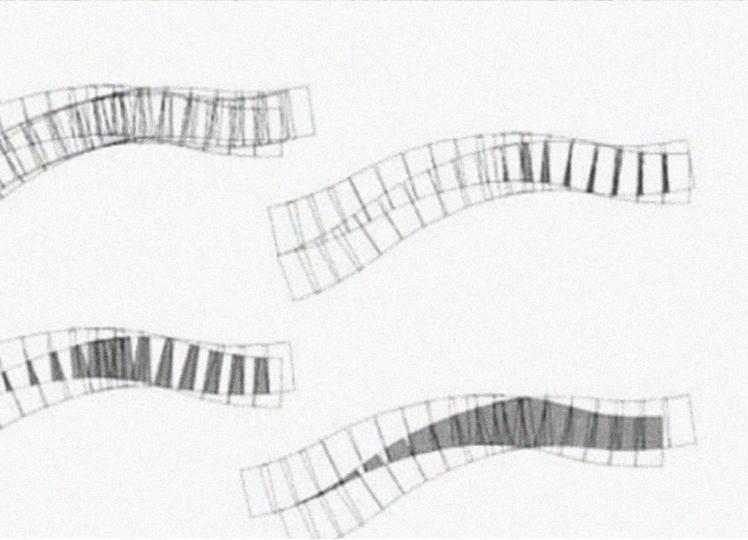
24 Όρος που χρησιμοποιείται στη θεωρία και την ψηφιακή αρχιτεκτονική για να περιγράψει τη συνεχή καμπύλωση και αναδίπλωση μορφών και επιφανειών, όπου καταργούνται οι καθαρές διακρίσεις μέσα/έξω και μορφής/δομής, παράγοντας χωρικές συνθήκες συνέχειας και παραμόρφωσης.

25 Διαδικασία που αποσταθεροποιεί τις κατηγορίες μορφής και χώρου και εκδηλώνεται εκεί όπου οι διαχωρισμοί μεταξύ figure και ground καθίστανται αδύνατοι.

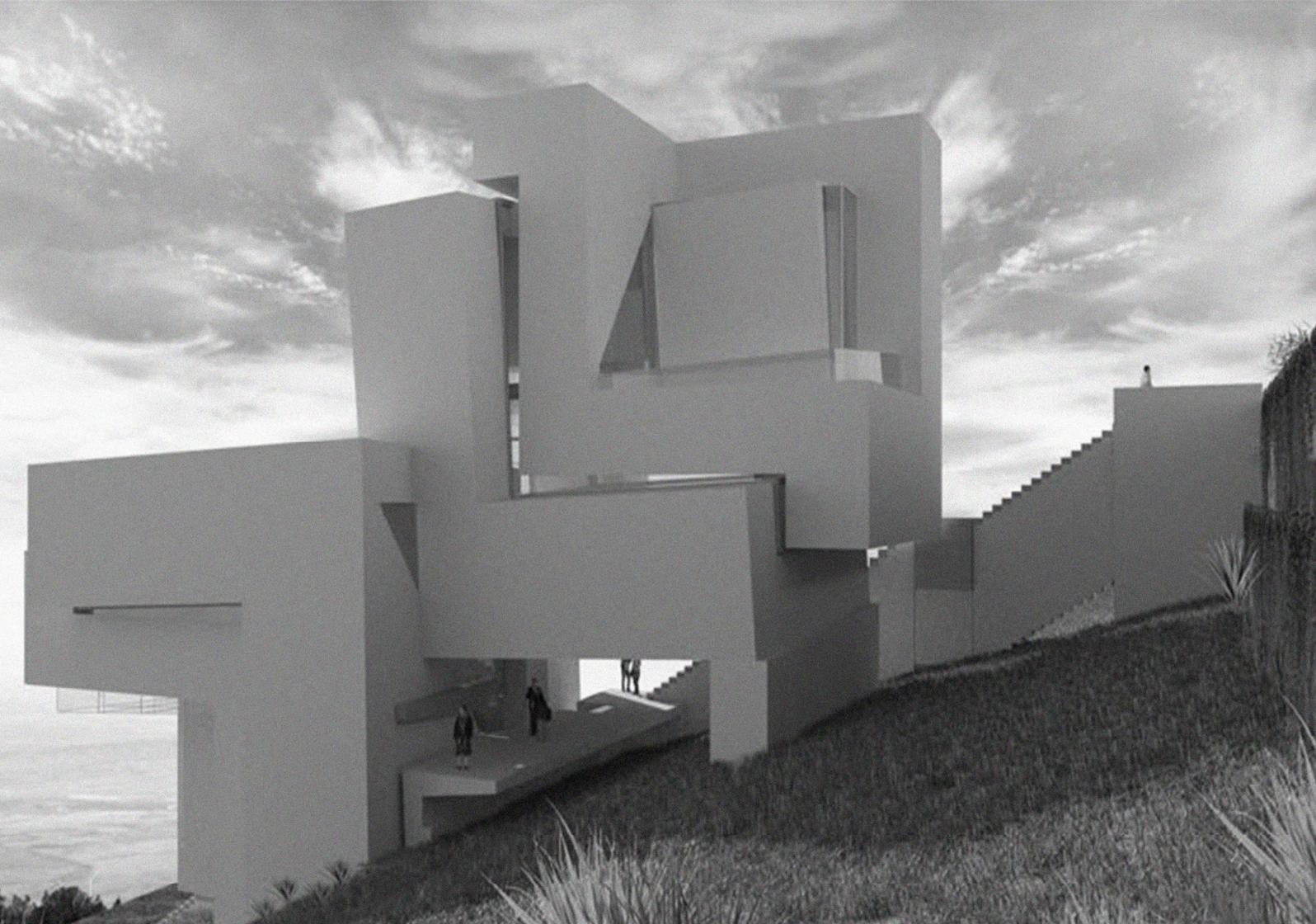
26 Στρατηγική αποσαφήνισης ορίων, όπου οι διακρίσεις μεταξύ μορφών, ζωνών ή κατηγοριών γίνονται σκόπιμα ασαφείς.

27 Ζώνη όπου οι χωρικές και εννοιολογικές κατηγορίες (π.χ. μέσα/έξω, μορφή/κενό, figure/ground) δεν μπορούν να καθοριστούν με σαφήνεια και παραμένουν ανοιχτές σε πολλαπλές ερμηνείες.

28 Kormoss, Peter Eisenman: Theories and Practices.

Εικόνα 9.
Eisenman, Peter. Νέα προσθήκη για το Aronoff Center for Design and Art, University of Cincinnati, 1996. Αρχιτεκτονικά σχέδια.

Το *Guardiola House* (Cádiz, Ισπανία, 1988) αποτελεί βασικό παράδειγμα για την κατανόηση του *interstitial space* στο έργο του Eisenman. Το κτίριο δεν οργανώνεται με βάση λειτουργικές ή βιωματικές αρχές κατοίκησης, αλλά προκύπτει από μια εννοιολογική διαδικασία που αποδομεί την ίδια την έννοια του τόπου, μέσω διαδικασιών ίχνους (*trace*) και αποτύπωσης (*imprinting*)²⁹. Ο Eisenman αντλεί από την έννοια της *chora*³⁰, όπως αυτή επανερμηνεύεται από τον Derrida, και τη χρησιμοποιεί για να περιγράψει μια κατάσταση «ανάμεσα» στον τόπο και το αντικείμενο.

Οι ενδιάμεσοι χώροι δεν λειτουργούν ως χώροι μετάβασης ή σύνδεσης. Αντίθετα, προκύπτουν ως χωρικά υπολείμματα της αποδομητικής διαδικασίας επιβεβαιώνοντας ότι το *interstitial* δεν σχεδιάζεται εκ των προτέρων αλλά αναδύεται ως αποτέλεσμα της αδυναμίας σύνθεσης των επιμέρους συστημάτων. Ιδιαίτερη σημασία έχει η αντιστροφή παρουσίας και απουσίας— όπου οι αφαιρούμενοι όγκοι γίνονται αντιληπτοί μέσω των ίχνών τους— αποσταθεροποιώντας τις κατηγορίες *figure/ground* και μέσα/έξω. Η συνθήκη αυτή, που περιγράφεται ως *phenomenal interstitiality*³¹, συγκροτεί μια αρχιτεκτονική εμπειρία όπου ο χώρος δεν γίνεται αντιληπτός ως σταθερός τόπος, αλλά ως διαδικασία³². Το *Guardiola House* επιβεβαιώνει ότι, το κενό δεν αποτελεί χώρο χρήσης ή εμπειρίας, αλλά εσωτερική και εννοιολογική συνθήκη της αρχιτεκτονικής μορφής. Το *interstitial space* λειτουργεί ως μηχανισμός αποκάλυψης των ορίων της αρχιτεκτονικής γλώσσας και της δυνατότητάς της να παράγει σταθερό νόημα.

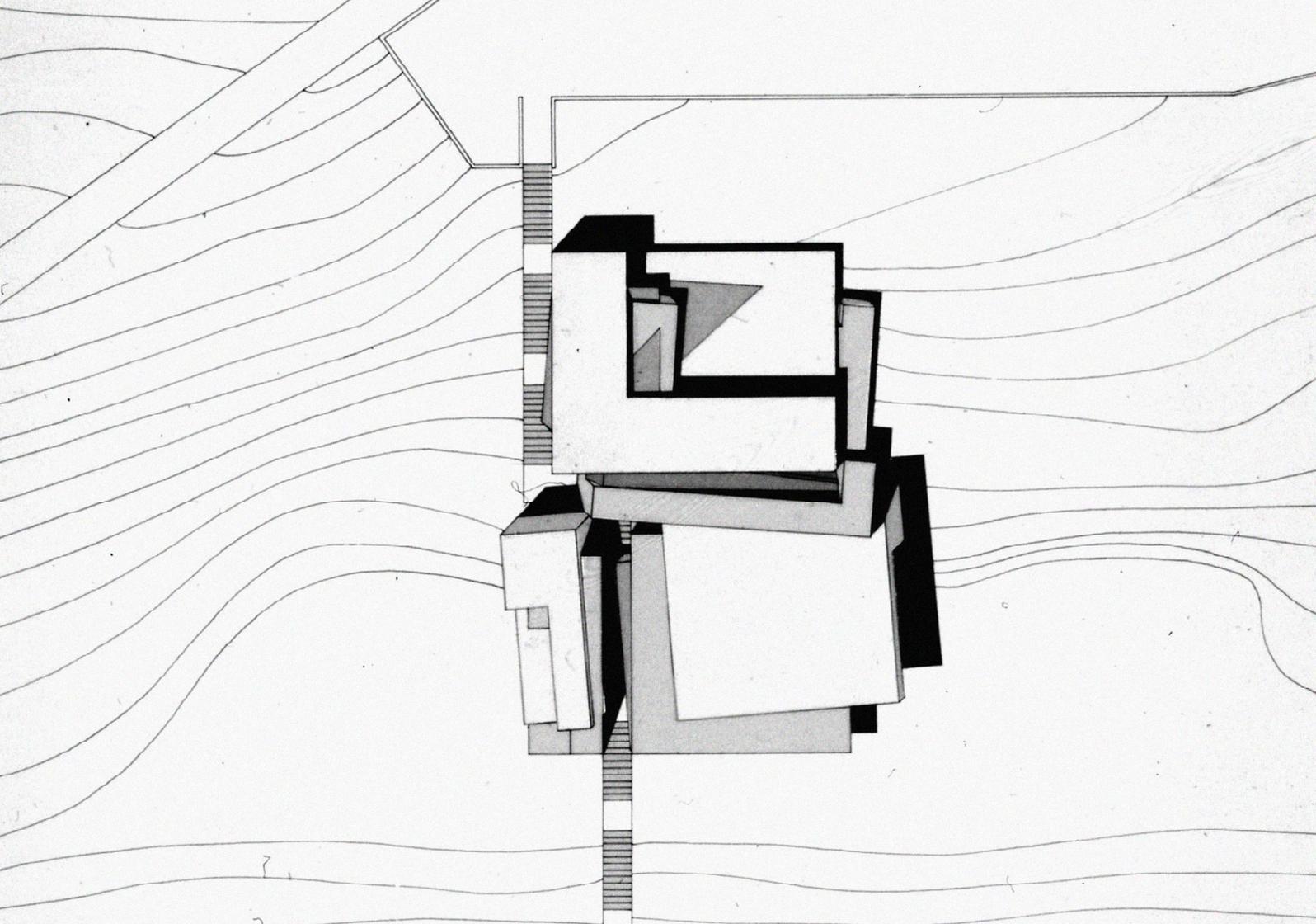

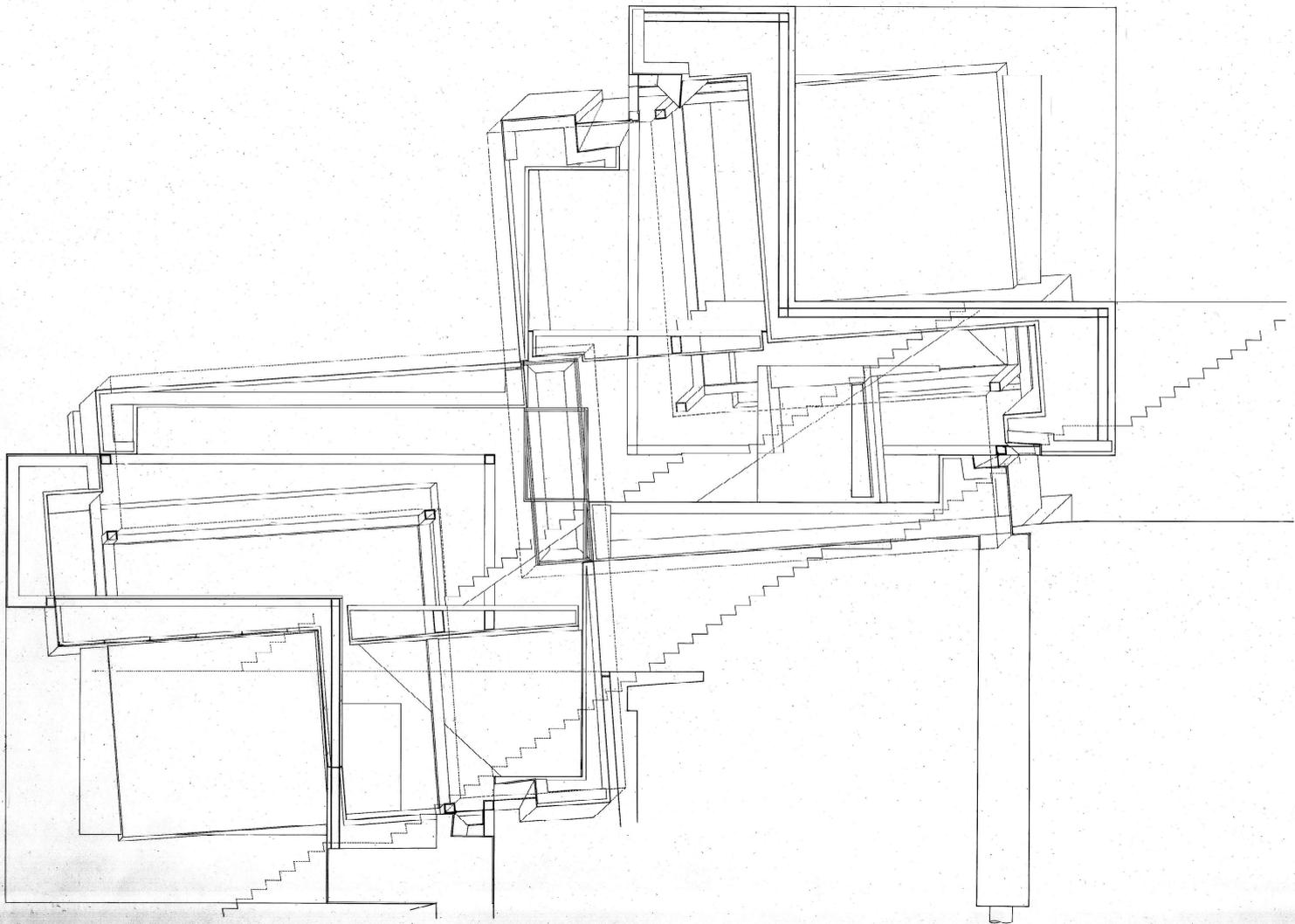
29 Adrian Lo, "Between Presence and Absence: Phenomenal Interstitiality in Eisenman's Guardiola House" *Interstices* 19, 2019, 9–10.

30 Πλατωνικός όρος (χώρα) που περιγράφει έναν ενδιάμεσο «υποδοχέα» μεταξύ μορφής και ύλης — ούτε αντικείμενο ούτε τόπος με σταθερά χαρακτηριστικά, αλλά ένα πεδίο υποδοχής και γένεσης, όπου τα πράγματα μπορούν να εμφανιστούν χωρίς να έχουν ακόμη οριστική μορφή ή ταυτότητα.

31 Βιωματική ή αντιληπτική ενδιάμεση χωρικότητα — κατάσταση όπου το «ενδιάμεσο» δεν προκύπτει μόνο από γεωμετρικές σχέσεις, αλλά από το πώς ο χώρος γίνεται αντιληπτός και εμπειρικά βιώνεται από το υποκείμενο.

32 Lo, "Between Presence and Absence: Phenomenal Interstitiality in Eisenman's Guardiola House", 22–26.

2.3 Lost spaces_Roger Trancik

Ο Roger Trancik (1943-), αρχιτέκτονας, πολεοδόμος και θεωρητικός του αστικού σχεδιασμού, διατύπωσε μία από τις πιο συστηματικές κριτικές του μεταπολεμικού αστικού χώρου μέσα από το έργο *Finding Lost Space: Theories of Urban Design* (1986), εισάγοντας την έννοια των *lost spaces* για να περιγράψει ένα από τα κεντρικά προβλήματα της σύγχρονης πόλης: την παραγωγή εκτεταμένων, υπολειμματικών και δυσλειτουργικών κενών στον αστικό ιστό³³.

Τα *lost spaces* δεν αποτελούν αφηρημένες θεωρητικές κατασκευές, αλλά συγκεκριμένα και αναγνωρίσιμα χωρικά φαινόμενα που προκύπτουν από πολεοδομικές, τεχνολογικές και ιδεολογικές πρακτικές του 20ού αιώνα. Πρόκειται για χώρους που δεν εντάσσονται οργανικά στη ζωή της πόλης, δεν υποστηρίζουν κοινωνικές ή χωρικές σχέσεις και στερούνται σαφούς μορφικής και λειτουργικής ταυτότητας. Ο Trancik τους περιγράφει ως *antispace*: άμορφα, ασαφή και αποσπασματικά κενά, τα οποία αποτυγχάνουν να λειτουργήσουν ως θετικοί δημόσιοι χώροι³⁴. Τέτοιοι χώροι είναι συνήθως παραμελημένες ή αχρησιμοποίητες περιοχές του αστικού ιστού, που προκύπτουν ως αποτέλεσμα της ανάπτυξης, των υποδομών και των μετασχηματισμών της πόλης. Τα *lost spaces* δεν είναι απλώς αδόμητοι χώροι· είναι κυρίως μη-σχεσιακοί, καθώς δεν συνδέουν, δεν ορίζουν και δεν οργανώνουν τον αστικό χώρο.

Κεντρική στη θεωρία του Trancik είναι η κριτική προς τον μοντερνιστικό τρόπο σχεδιασμού της πόλης. Η αντιμετώπιση των κτιρίων ως αυτόνομων αντικειμένων τοποθετημένων στο τοπίο, σε συνδυασμό με τον λειτουργικό διαχωρισμό χρήσεων και την κυριαρχία του αυτοκινήτου, οδήγησε στη διάλυση της χωρικής συνέχειας της πόλης³⁵. Οι πολεοδομικές αποφάσεις λαμβάνονται συχνά μέσω δισδιάστατων σχεδίων χρήσεων γης, χωρίς ουσιαστική κατανόηση των τρισδιάστατων σχέσεων μεταξύ κτιρίων και ανοιχτών χώρων ή της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Ως αποτέλεσμα, ο αστικός χώρος παύει να νοείται ως διαμορφωμένος εξωτερικός όγκος με σαφή όρια, κλίμακα και ακολουθία

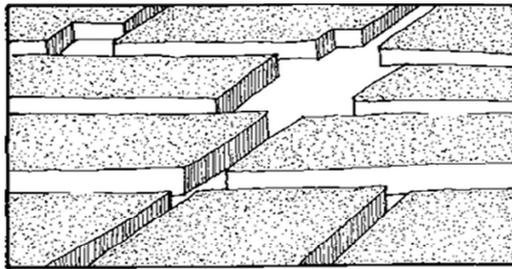
33 Roger Trancik, *Finding Lost Space: Theories of Urban Design* (New York: Van Nostrand Reinhold, 1986), 1–3.

34 Trancik, *Finding Lost Space: Theories of Urban Design*, 4.

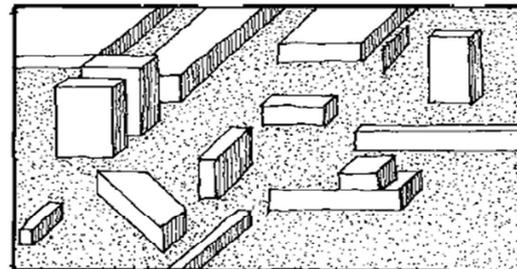
35 Trancik, *Finding Lost Space: Theories of Urban Design*, 1.

και μετατρέπεται σε αδόμητο υπόλειμμα.

Η αποδόμηση της σχέσης *figure/ground* αποτελεί βασικό μηχανισμό παραγωγής των *lost spaces*. Στις παραδοσιακές πόλεις, τα κτίρια και τα κενά συγκροτούν έναν ισορροπημένο χωρικό μηχανισμό, όπου τα κενά λειτουργούν ως «θετικοί όγκοι» δημόσιας ζωής. Αντίθετα, στη μοντέρνα πόλη, η υπεροχή του μεμονωμένου κτιρίου οδηγεί στη μετατροπή του υπαίθριου χώρου σε αδιάρθρωτο *ground*, χωρίς σαφή ταυτότητα³⁶. Όταν η ισορροπία αυτή διαταράσσεται, τα κενά παύουν να συγκροτούν χώρο και μετατρέπονται σε *lost spaces*, καθώς αδυνατούν να λειτουργήσουν ως αναγνωρίσιμα στοιχεία της αστικής εμπειρίας.³⁷

Traditional City Form

Modern City Form

Εικόνα 13.

Παραδοσιακή και σύγχρονη αστική μορφή. Τα σχέδια απεικονίζουν τη χωρική δομή των παραδοσιακών πόλεων (επάνω) και την αποσπασματική μορφή της σύγχρονης πόλης (κάτω).

³⁶ Trancik, *Finding Lost Space: Theories of Urban Design*, 6,18–19.

³⁷ Kevin Lynch, *The Image of the City* (Cambridge, MA: MIT Press, 1960), 105.
Trancik, *Finding Lost Space: Theories of Urban Design*, 98.

Ιδιαίτερη σημασία στην ανάλυση έχει η διάκριση ανάμεσα στη φυσική και τη βιωματική παρουσία του χώρου. Ένα *lost space* μπορεί να είναι πλήρως προσβάσιμο και ορατό, χωρίς ωστόσο να γίνεται αντικείμενο χρήσης ή συλλογικής νοηματοδότησης. Η απουσία αυτή δεν αφορά μόνο τη λειτουργία, αλλά και τη συμβολική διάσταση του χώρου: οι χώροι αυτοί δεν εγγράφονται στη συλλογική μνήμη, δεν λειτουργούν ως σημεία αναφοράς και δεν υποστηρίζουν κοινωνικές πρακτικές, αποδυναμώνοντας την εικόνα της πόλης ως συνεκτικό και αναγνώσιμο σύνολο³⁸.

Εικόνα 14.
Fort Point Channel, Boston, Massachusetts. Εναέρια
φωτογραφία, 1985.

Ο Trancik αντιμετωπίζει τα *lost spaces* όχι ως τυχαία ή περιστασιακά φαινόμενα, αλλά ως αποτέλεσμα ενός συνόλου αλληλένδετων αιτιών που διαμόρφωσαν τον σύγχρονο αστικό χώρο κατά τον 20ό αιώνα³⁹. Καθοριστικό ρόλο διαδραμάτισε η αυξανόμενη εξάρτηση από το αυτοκίνητο, η οποία εισήγαγε μεγάλους οδικούς άξονες, κόμβους και εκτεταμένες επιφάνειες στάθμευσης, σχεδιασμένες κυρίως ως τεχνικές υποδομές και όχι ως τόποι ανθρώπινης παραμονής⁴⁰. Παράλληλα, η στάση

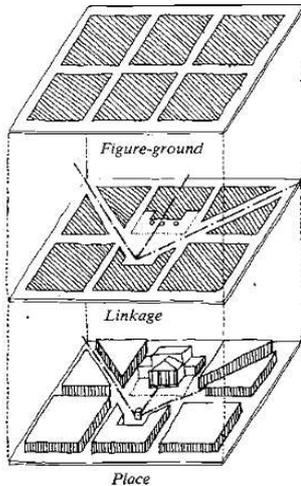
38 Lynch, *The Image of the City*, 9-10.

Trancik, *Finding Lost Space: Theories of Urban Design*, 1.

39 Trancik, *Finding Lost Space: Theories of Urban Design*, 4.

40 Trancik, *Finding Lost Space: Theories of Urban Design*, 4-5.

του Μοντέρνου Κινήματος απέναντι στον ανοιχτό χώρο, σε συνδυασμό με το πολεοδομικό μοντέλο διαχωρισμού των λειτουργιών (zoning) και τα προγράμματα αστικής ανανέωσης, ενίσχυσαν τη χωρική ασυνέχεια, αντικαθιστώντας ιστορικά δίκτυα δρόμων και δημόσιων χώρων με απομονωμένα κτιριακά σύνολα και ακαθόριστα κενά⁴¹. Η εγκατάλειψη βιομηχανικών και μεταφορικών εγκαταστάσεων, καθώς και η θεσμική αδυναμία συντονισμένης διαχείρισης του δημόσιου χώρου, επιδείνωσαν περαιτέρω αυτή την κατάσταση.

Η σημασία της έννοιας των *lost spaces* έγκειται, στη μετατόπιση της προσοχής από το μεμονωμένο κτίριο στο συλλογικό αστικό περιβάλλον. Ο Trancik υποστηρίζει ότι η ανασυγκρότηση της πόλης προϋποθέτει την επαναφορά μιας χωρικής λογικής που αντιμετωπίζει τον υπαίθριο χώρο ως δομικό στοιχείο της αστικής μορφής. Μέσα από εργαλεία όπως η ανάλυση *figure/ground*, η θεωρία των συνδέσεων (*linkage theory*)⁴² και η θεωρία του τόπου (*place theory*)⁴³, τα *lost spaces* μπορούν να επανενταχθούν στο αστικό σύστημα και να μετατραπούν από υπολειμματικά κενά σε ενεργούς και νοηματοδοτημένους δημόσιους χώρους.⁴⁴

Εικόνα 15.

Διάγραμμα αστικών θεωριών.

Σχηματική απεικόνιση βασικών προσεγγίσεων στον αστικό σχεδιασμό των τελευταίων ετών.

41 Trancik, *Finding Lost Space: Theories of Urban Design*, 12-16.

42 Πολεοδομική θεωρητική προσέγγιση που εστιάζει στα δίκτυα συνδέσεων ως βασικό μηχανισμό οργάνωσης της αστικής μορφής και ενσωμάτωσης των επιμέρους χώρων σε συνεκτικό σύστημα.

43 Θεωρητική προσέγγιση του αστικού σχεδιασμού που δίνει έμφαση στη νοηματοδότηση του χώρου μέσω ταυτότητας, χρήσης και εμπειρίας, αντιμετωπίζοντας τον δημόσιο χώρο όχι ως κενό υπόβαθρο αλλά ως «τόπο» με αναγνωρίσιμο χαρακτήρα και κοινωνική σημασία.

44 Trancik, *Finding Lost Space: Theories of Urban Design*, 97-102.

Οι χώροι που αναπτύσσονται κάτω από υπερυψωμένους αυτοκινητοδρόμους, γέφυρες και ανισόπεδους κόμβους συνιστούν μία από τις πιο αναγνωρίσιμες μορφές *lost spaces* στη σύγχρονη πόλη. Παρότι βρίσκονται συχνά σε σημεία υψηλής προσβασιμότητας και έντονης κυκλοφορίας, παραμένουν χωρικά ασύνδετοι και κοινωνικά αδρανείς. Οι χώροι αυτοί δεν σχεδιάζονται ως αυτόνομες αστικές ενότητες, αλλά προκύπτουν έμμεσα, ως αποτέλεσμα της προτεραιότητας που δίνεται στη ροή, την ταχύτητα και τη λειτουργική αποτελεσματικότητα των μεταφορών. Η αρχιτεκτονική και πολεοδομική λογική που τους παράγει δεν τους αναγνωρίζει ως χώρους παραμονής, αλλά ως αναγκαία «κενά» μεταξύ τεχνικών συστημάτων.

Ως αποτέλεσμα, στερούνται σαφούς προγράμματος, αναγνωρίσιμης κλίμακας και ο χρήστης μπορεί να τους διασχίσει, αλλά δύσκολα μπορεί να τους κατοικήσει ή να τους οικειοποιηθεί. Τα *lost spaces* λειτουργούν ως χωρικές ενδείξεις ασυνέχειας στον αστικό ιστό. Δεν συνδέουν γειτονίες, δεν οργανώνουν δημόσιες διαδρομές και δεν συγκροτούν τόπους συλλογικής αναφοράς. Αντί να λειτουργούν ως ενδιάμεσοι χώροι, παραμένουν «νεκρές ζώνες» ανάμεσα σε ισχυρά και πλήρως λειτουργικά αστικά στοιχεία. Πρόκειται για χώρους όπου η πόλη χάνει την ικανότητά της να παράγει σχέση, νόημα και συνέχεια, επιβεβαιώνοντας τον ορισμό του Trancik για το αστικό κενό ως αποτέλεσμα συγκεκριμένων χωρικών και πολεοδομικών επιλογών.

2.4 Terrain vague_Ignasi de Solà - Morales

Η έννοια του *terrain vague* διατυπώνεται από τον Ignasi de Solà-Morales στο ομώνυμο θεωρητικό του κείμενο *Terrain Vague* (1995) και αποτελεί κεντρικό εργαλείο κριτικής ανάγνωσης της σύγχρονης πόλης, ιδιαίτερα στο πλαίσιο της μεταβιομηχανικής αστικότητας. Ο Solà-Morales(1939-2012), Ισπανός αρχιτέκτονας και θεωρητικός με καθοριστική συμβολή στη μελέτη της ευρωπαϊκής αστικής εμπειρίας, προσεγγίζει τον αστικό χώρο όχι ως πλήρως ελεγχόμενο σύστημα, αλλά ως πεδίο ασυνέχειας, αβεβαιότητας και χρονικής στρωμάτωσης. Ο όρος χρησιμοποιείται για να περιγράψει χώρους που βρίσκονται εντός του αστικού ιστού, αλλά παραμένουν εκτός των κυρίαρχων συστημάτων χρήσης, παραγωγής και αναπαραστάσης. Πρόκειται για εδάφη που δεν έχουν σαφή λειτουργική ένταξη, δεν είναι πλήρως εγκαταλελειμμένα, αλλά ούτε και ενεργά ενσωματωμένα στη ζωή της πόλης. Το *terrain vague* δεν ορίζεται μέσα από τυπολογικά ή πολεοδομικά χαρακτηριστικά, αλλά από την αμφίσημη κατάστασή του ανάμεσα στην παρουσία και την απουσία, τη λειτουργία και την αχρηστία, τη μνήμη και τη λήθη⁴⁵.

Κεντρική θέση στη θεωρία του Solà-Morales κατέχει η απόρριψη της αντίληψης του κενού ως απλώς «αναξιοποίητου» χώρου. Αντιθέτως, τα *terrain vague* φέρουν ένα ιδιαίτερο δυναμικό νοήματος, καθώς ενσωματώνουν ίχνη παρελθοντικών χρήσεων, κοινωνικών πρακτικών και ιστορικών διαδικασιών που έχουν αποσυρθεί από την ενεργή αστική λειτουργία. Συχνά συνδέονται με την αποβιομηχάνιση, τη μετατόπιση υποδομών ή την εγκατάλειψη σιδηροδρομικών, λιμενικών ή στρατιωτικών εγκαταστάσεων, χωρίς όμως η σημασία τους να εξαντλείται στην ιστορική τους προέλευση. Ιδιαίτερη βαρύτητα δίνεται στη γλωσσική φόρτιση του ίδιου του όρου. Ο συνδυασμός των λέξεων *terrain* και *vague* αποδίδει ακριβώς αυτή τη διττή συνθήκη: την υλικότητα και τη φυσική παρουσία του εδάφους, αφενός, και την ασάφεια, την αβεβαιότητα και την απουσία σαφούς ορισμού, αφετέρου. Η ασάφεια αυτή δεν εκλαμβάνεται ως έλλειμμα, αλλά ως βασική ιδιότητα του χώρου, καθώς τον καθιστά ανοιχτό σε πολλαπλές αναγνώσεις και ερμηνείες⁴⁶.

---

45 Ignasi de Solà-Morales, "Terrain Vague," in *Anyplace*, ed. Cynthia Davidson (Cambridge, MA: MIT Press, 1995), 118-123.

46 Morales, "Terrain Vague" , 119–120.

Εικόνα 17.
The Watchtower (δίπτυχο), 2017.
Silver gelatin print, 140 × 110 cm (έκαστο).

Εικόνα 18.
Terrain Vague, 1929–1932. Gelatin silver print, 30.2 × 22.6 cm.
Museum of Modern Art (MoMA), New York. Gift of James Thrall Soby.

Σε αντίθεση με κανονιστικές προσεγγίσεις που αντιμετωπίζουν τέτοιους χώρους ως προβλήματα προς άμεση επίλυση, ο Solà-Morales προτείνει μια στάση αποστασιοποίησης από τη λογική της εξομάλυνσης και της πλήρους ένταξης. Η αξία του *terrain vague* έγκειται ακριβώς στην απόστασή του από την κυρίαρχη οργάνωση της πόλης. Οι χώροι αυτοί λειτουργούν ως ρήγματα στον αστικό ιστό, όπου αναστέλλονται η αποδοτικότητα, η κανονικότητα και ο αυστηρός προγραμματισμός,

επιτρέποντας την εμφάνιση άτυπων πρακτικών και απρόβλεπτων μορφών οικειοποίησης⁴⁷.

Εικόνα 19.
Hypotheses d'Insertions III, Gatineau–Ottawa, 2002.
Soccer tables inserted in the terrain vague.

Παράλληλα, το *terrain vague* συνδέεται με μια ιδιαίτερη αστική εμπειρία. Οι χώροι αυτοί συχνά βιώνονται ως «εκτός πόλης» ενώ βρίσκονται εντός της, δημιουργώντας συνθήκες αποστασιοποίησης από τον κανονικό ρυθμό της αστικής ζωής. Η εμπειρία αυτή μπορεί να λειτουργήσει ως αντίβαρο στην υπερπροσδιορισμένη και υπερρυθμισμένη σύγχρονη πόλη, προσφέροντας περιθώριο για στοχασμό, αργή χρονικότητα και μη προγραμματισμένη παρουσία.⁴⁸

Η πολιτική διάσταση της έννοιας προκύπτει από το γεγονός ότι τα *terrain vague* αποκαλύπτουν τα όρια του αστικού ελέγχου και της διαχείρισης. Συχνά βρίσκονται εκτός των κυρίαρχων οικονομικών μηχανισμών και, γι' αυτό, αντιμετωπίζονται ως χώροι προς «αξιοποίηση» ή εξάλειψη. Ο Solà-Morales

---

47 Morales, "Terrain Vague," 120.

48 Estefania Pineiros, *Terrain Vague and the Urban Imagery* (Master's diss., University of Nottingham, 2016).

προειδοποιεί ότι τέτοιες στρατηγικές τείνουν να ακυρώνουν ακριβώς την ελευθερία που καθιστούν τα *terrain vague* θεωρητικά και χωρικά σημαντικά⁴⁹.

Η συμβολή της έννοιας έγκειται στη μετατόπιση από την ανάγκη ελέγχου και κάλυψης του κενού προς την αποδοχή της αβεβαιότητας και της ανοιχτότητας. Το *terrain vague* δεν προτείνει λύσεις ούτε λειτουργεί ως εργαλείο σχεδιασμού, αλλά ως εννοιολογικό πλαίσιο κατανόησης των ρηγμάτων της σύγχρονης πόλης. Αναδεικνύεται ως κρίσιμο θεωρητικό εργαλείο για την ανάγνωση της αστικότητας όχι ως ολοκληρωμένου συστήματος, αλλά ως πεδίου ανοιχτών και εύθραυστων χωρικών δυνατοτήτων.

---

49 Morales, "Terrain Vague," 123.

Το High Line (Νέα Υόρκη, Μανχάταν), πριν από τη μετατροπή του σε γραμμικό πάρκο, μπορεί να ερμηνευτεί ως χαρακτηριστικό παράδειγμα *terrain vague*. Η ανενεργή υπερυψωμένη σιδηροδρομική γραμμή που διέσχιζε το δυτικό Μανχάταν δεν αποτελούσε απλώς ένα εγκαταλελειμμένο τεχνικό έργο, αλλά έναν αστικό χώρο σε κατάσταση αναστολής: αποκομμένο από τα κυρίαρχα δίκτυα χρήσης και πολεοδομικής οργάνωσης, χωρίς όμως να έχει εξαφανιστεί από τον αστικό ιστό. Ως *terrain vague*, το High Line βρισκόταν ταυτόχρονα εντός της πόλης και εκτός λειτουργίας. Δεν εξυπηρετούσε πλέον τον αρχικό του σκοπό, ούτε είχε ενταχθεί σε κάποιο νέο πρόγραμμα· λειτουργούσε ως σιωπηλό υπόλειμμα της βιομηχανικής ιστορίας της πόλης. Η φυσική του κατάσταση —η αυτοφυής βλάστηση, η φθορά των υλικών, η αργή επανεμφάνιση της φύσης— δεν αποτέλεσε προϊόν σχεδιαστικής πρόθεσης, αλλά συνέπεια μιας χρονικής παύσης, κατά την οποία ο χώρος παρέμεινε εκτός άμεσου ελέγχου και διαχείρισης⁵⁰.

Σε επίπεδο εμπειρίας, δεν λειτουργούσε ως χώρος καθημερινής χρήσης. Η περιορισμένη και ανεπίσημη πρόσβαση ενίσχυε τον χαρακτήρα του ως χώρου εκτός κανονιστικών πλαισίων. Όσοι το επισκέπτονταν δεν το βίωναν ως τυπικοί χρήστες, αλλά ως περιηγητές ενός «άλλου» αστικού τοπίου. Η εμπειρία δεν ήταν οργανωμένη ή κατευθυνόμενη, αλλά ανοιχτή, αποσπασματική και συχνά προσωπική, βασισμένη περισσότερο στη συνειδητοποίηση της εγκατάλειψης και της χρονικής απόστασης παρά στη λειτουργία. Πριν την ανάπλασή του, το High Line ενσάρκωνε με σαφήνεια τη λογική του *terrain vague*: έναν χώρο που δεν είχε ακόμη απορροφηθεί από τους μηχανισμούς της αγοράς ή του σχεδιασμού και που διατηρούσε μια εύθραυστη συνθήκη αστικής αβεβαιότητας και ελευθερίας. Η αξία του δεν εντοπιζόταν στη χρηστικότητα, αλλά στην ικανότητά του να καθιστά ορατά τα όρια του σχεδιασμού και να λειτουργεί ως υλικό ίχνος μιας πόλης σε μετάβαση.

---

50 Sinno, Solà-Morales's *Terrain Vague: Text and Contexts. Formulation, Dissemination and Reception: Perception and Intervention Processes at the Turn of the Millennium*, 25-26.

2.5 Non-places_Marc Augé

Ο Marc Augé (1935-2023), Γάλλος ανθρωπολόγος και ερευνητής της σύγχρονης κοινωνικής εμπειρίας, εισάγει την έννοια των *non-places* στο έργο του *Non-Places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity* (1995), στο πλαίσιο μιας ανθρωπολογικής ερμηνείας της σύγχρονης αστικής και κοινωνικής συνθήκης, την οποία ο ίδιος χαρακτηρίζει ως *Supermodernity*⁵¹. Ο όρος *non-places* χρησιμοποιείται για να περιγράψει χωρικές καταστάσεις που δεν συγκροτούνται ως «τόποι» με την ανθρωπολογική έννοια. Για τον Augé, ο τόπος (*place*) δεν ορίζεται απλώς από τη φυσική παρουσία ή τη λειτουργία, αλλά από την ικανότητά του να ενσωματώνει ταυτότητα, κοινωνικές σχέσεις και ιστορική συνέχεια. Αντιθέτως, τα *non-places* χαρακτηρίζονται από την απουσία αυτών των ιδιοτήτων⁵². Πρόκειται για χώρους όπου η ανθρώπινη παρουσία είναι παροδική και λειτουργική: ο χρήστης δεν κατοικεί τον χώρο, αλλά τον διασχίζει, τον καταναλώνει ή τον χρησιμοποιεί προσωρινά. Η εμπειρία είναι ανώνυμη και επαναλαμβανόμενη.

Εικόνα 21.
Modern City, 1928.
Photomontage.

Εικόνα 22.
Metropolis, 1923.
Photomontage.

51 Marc Augé, *Non-Places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity* (London: Verso, 1995), 77–78.

52 Augé, *Non-Places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity*, 101.

Η ανάδυση των *non-places* συνδέεται άμεσα με τη συνθήκη της Supermodernity, την οποία ο Augé περιγράφει μέσα από τρεις αλληλένδετες «υπερβολές»: του χώρου, του χρόνου και της ατομικότητας. Η υπερβολή του χώρου σχετίζεται με την εντατικοποίηση της κινητικότητας και τη δημιουργία παγκόσμιων δικτύων μεταφοράς και επικοινωνίας, τα οποία παράγουν ομογενοποιημένες χωρικές εμπειρίες. Ο χρόνος επιταχύνεται και αποσυνδέεται από ιστορικές αφηγήσεις, ενώ το άτομο καλείται να λειτουργεί μέσα από προσωρινές ταυτότητες, αποκομμένες από σταθερά κοινωνικά πλαίσια⁵³. Ιδιαίτερη σημασία στη θεωρία των *non-places* έχει ο ρόλος της γλώσσας και της αναπαράστασης. Οι χώροι αυτοί είναι κορεσμένοι από σήματα, οδηγίες, ανακοινώσεις και κώδικες, οι οποίοι δεν αφηγούνται ιστορίες αλλά ρυθμίζουν συμπεριφορές. Η γλώσσα λειτουργεί ως μηχανισμός καθοδήγησης και ελέγχου, ενώ η ταυτότητα του υποκειμένου επιβεβαιώνεται στιγμιαία μέσω εγγράφων, αριθμών και συμβολαίων⁵⁴. Η σχέση του ανθρώπου με τον χώρο γίνεται έτσι απολύτως λειτουργική και αποπροσωποποιημένη.

Σε επίπεδο εμπειρίας, τα *non-places* παράγουν μια ιδιότυπη μορφή μοναχικότητας. Παρότι συχνά φιλοξενούν πλήθος ανθρώπων, δεν ευνοούν την ανάπτυξη κοινωνικών σχέσεων. Οι πρακτικές του χώρου περιορίζονται σε προκαθορισμένες κινήσεις χωρίς δυνατότητα ουσιαστικής οικειοποίησης. Η ανωνυμία δεν αποτελεί εξαίρεση, αλλά βασικό χαρακτηριστικό της χωρικής εμπειρίας. Ο Augé δεν αντιμετωπίζει τα *non-places* αποκλειστικά ως παθολογικό φαινόμενο, αλλά αναγνωρίζει ότι αποτελούν αναπόσπαστο στοιχείο της σύγχρονης ζωής και εξυπηρετούν πραγματικές ανάγκες μετακίνησης, επικοινωνίας και λειτουργικότητας. Παρ' όλα αυτά, υπογραμμίζει ότι η κυριαρχία τους μεταβάλλει ριζικά τον τρόπο με τον οποίο συγκροτείται η σχέση ανθρώπου, χώρου και χρόνου⁵⁵. Η έννοια τους δεν προτείνεται ως εργαλείο σχεδιασμού, αλλά ως θεωρητικό σχήμα κριτικής κατανόησης της σύγχρονης χωρικής εμπειρίας. Μέσα από αυτήν, ο Augé περιγράφει μια μορφή αστικότητας όπου η κινητικότητα, η προσωρινότητα και η ανωνυμία υπερισχύουν της μνήμης, της σχέσης και της ιστορικής συνέχειας.

---

53 Augé, *Non-Places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity*, 102.

54 Augé, *Non-Places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity*, 102-103.

55 Augé, *Non-Places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity*, 104-105.

Οι χωρικές τυπολογίες που περιγράφονται ως *non-places* εκδηλώνονται μέσα από μια αρχιτεκτονική που δίνει προτεραιότητα στην τυποποίηση, την επαναληψιμότητα και τη λειτουργική αποδοτικότητα. Χώροι όπως τα αεροδρόμια, οι αυτοκινητόδρομοι, τα εμπορικά κέντρα και τα ξενοδοχεία διεθνών αλυσίδων οργανώνονται με βάση καθολικά αναγνωρίσιμα αρχιτεκτονικά πρότυπα, τα οποία μπορούν να εφαρμοστούν σχεδόν ανεξάρτητα από το γεωγραφικό ή πολιτισμικό τους πλαίσιο⁵⁶. Η αρχιτεκτονική τους χαρακτηρίζεται από ουδέτερες μορφές, τυποποιημένες διατάξεις και επαναλαμβανόμενα χωρικά στοιχεία, που επιτρέπουν την άμεση αναγνωσιμότητα και την απρόσκοπτη κίνηση.

Διαδρομές κυκλοφορίας, χώροι αναμονής, σημεία ελέγχου και εξυπηρέτησης συγκροτούν ένα προβλέψιμο και ευανάγνωστο περιβάλλον, στο οποίο ο χρήστης μπορεί να προσανατολιστεί χωρίς να απαιτείται ιδιαίτερη εξοικείωση. Η απουσία τοπικών αναφορών και η μορφολογική ουδετερότητα καθιστούν τους χώρους αυτούς εναλλάξιμους, ενισχύοντας τον ανώνυμο χαρακτήρα τους. Δεν σχεδιάζονται για να υποστηρίξουν προσωπική ή συλλογική οικειοποίηση, αλλά για να εξυπηρετήσουν ροές μετακίνησης, κατανάλωσης ή ελέγχου. Η παρουσία του χρήστη παραμένει λειτουργική και παροδική, περιορισμένη σε προκαθορισμένους ρόλους, χωρίς δυνατότητα εξατομικευμένης εμπειρίας ή μετασχηματισμού του χώρου. Η αρχιτεκτονική δεν προσκαλεί στάση ή παραμονή πέραν του απολύτως αναγκαίου χρόνου, αλλά ευνοεί τη συνεχή κίνηση και την ταχεία εναλλαγή⁵⁷.

Με αυτόν τον τρόπο, τα *non-places* συγκροτούν ένα καθημερινό αρχιτεκτονικό περιβάλλον που εξυπηρετεί τη σύγχρονη κινητικότητα και λειτουργικότητα, αλλά ταυτόχρονα περιορίζει τη δυνατότητα συγκρότησης σχέσης, μνήμης και ταυτότητας. Δεν αποτελούν εξαίρεση, αλλά κανονικότητα της σύγχρονης αστικής εμπειρίας, επιβεβαιώνοντας τον ορισμό του Augé μέσα από τον ίδιο τον τρόπο παραγωγής και χρήσης του χώρου.

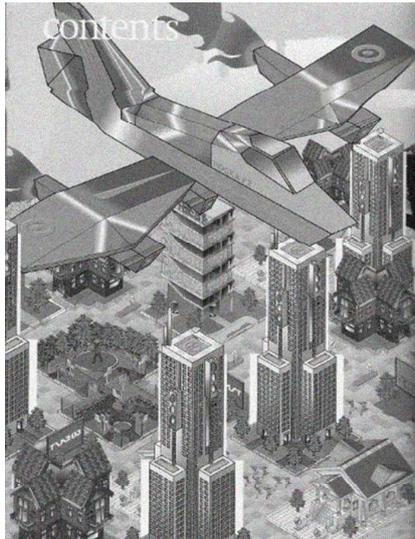
---

56 Augé, *Non-Places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity*, 78-79.

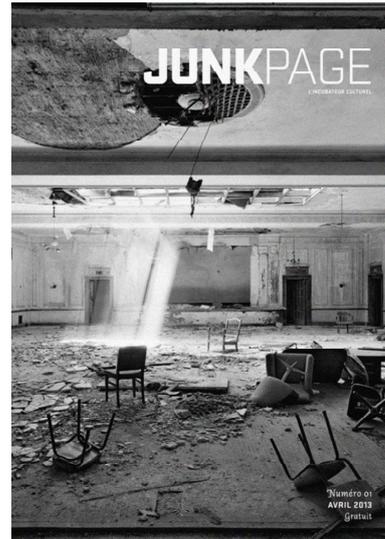
57 Augé, *Non-Places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity*, 96.

2.6 Junkspace_Rem Koolhaas

Ο Rem Koolhaas (1944-), αρχιτέκτονας και θεωρητικός με καθοριστική επιρροή στον σύγχρονο αρχιτεκτονικό λόγο και ιδρυτής του OMA, εισάγει την έννοια του *Junkspace* στο ομώνυμο κείμενο που δημοσιεύεται αρχικά στο περιοδικό *October* (2002) και αργότερα στο *Content* (2004). Η έννοια συγκροτείται ως μια ριζική κριτική της σύγχρονης χωρικής πραγματικότητας και, ταυτόχρονα, ως αποκαλυπτική περιγραφή της κατάστασης στην οποία έχει περιέλθει η αρχιτεκτονική στο τέλος του 20ού και στις αρχές του 21ου αιώνα⁵⁸.

Εικόνα 24.
Εξώφυλλο περιοδικού
Contents

Εικόνα 25.
Εξώφυλλο του
περιοδικού JUNK-
PAGE, τεύχος 01,
Απρίλιος 2013.
Οπτική
αναπαράσταση
της έννοιας
«Junkspace».

58 Rem Koolhaas. "Junkspace." *October* 100 (2002), 175.

Το *junkspace* περιγράφει μια γενικευμένη χωρική συνθήκη της σύγχρονης πόλης. Δεν αφορά έναν συγκεκριμένο τύπο χώρου ή ένα μεμονωμένο αρχιτεκτονικό αντικείμενο, αλλά το σύνολο του δομημένου περιβάλλοντος που παράγεται μέσα από την ανεξέλεγκτη επέκταση, την τεχνολογική υπερφόρτωση και τη λογική της μαζικής κατανάλωσης⁵⁹. Για τον Koolhaas, δεν συνιστά αποτυχία της μοντέρνας αρχιτεκτονικής, αλλά το τελικό της αποτέλεσμα· προϊόν όχι λόγω έλλειψης, αλλά υπερβολής τεχνολογίας, άνεσης, κατανάλωσης και συνεχούς επέκτασης.

Η διαδικασία του εκσυγχρονισμού, που υποσχόταν πρόοδο και βελτίωση της ζωής, παράγει το *junkspace* παράλληλα με τα επιτεύγματά της. Ο σύγχρονος δομημένος κόσμος δεν οργανώνεται πλέον γύρω από σαφείς αρχιτεκτονικές μορφές ή συνθετικές αρχές, αλλά μέσα από μια αδιάκοπη προσθήκη χώρων, λειτουργιών και υποδομών. Το αποτέλεσμα είναι ένα περιβάλλον χωρίς σαφή συνοχή, όπου η αρχιτεκτονική χάνει τον ρόλο της ως φορέας νοήματος.⁶⁰ Η αρχιτεκτονική μέσα στο *junkspace* δεν εξαφανίζεται, αλλά αποδυναμώνεται. Ο χώρος είναι έντονα σχεδιασμένος και τεχνικά εξοπλισμένος, χωρίς όμως να διαθέτει σαφή δομή ή ιεράρχηση. Αντί για σύνθεση, κυριαρχεί η συσσώρευση. Αντί για σταθερή μορφή, η συνεχής αλλαγή. Οι χώροι δεν συγκροτούν κοινότητες, αλλά διαχειρίζονται ροές ανθρώπων. Το άτομο λειτουργεί κυρίως ως επιβάτης, καταναλωτής ή χρήστης, και όχι ως ενεργό υποκείμενο⁶¹. Οι χώροι μετασχηματίζονται διαρκώς μέσω προσθηκών και «βελτιώσεων», συχνά παρουσία των ίδιων των χρηστών, καθιστώντας την αρχιτεκτονική μια διαδικασία αδιάκοπης μεταβολής. Τα τεχνικά συστήματα — όπως ο κλιματισμός, οι κυλιόμενες σκάλες, οι διάδρομοι κίνησης και η σήμανση — αναλαμβάνουν τον ρόλο που παλαιότερα είχε η αρχιτεκτονική σύνθεση: ενοποιούν τον χώρο και καθορίζουν την εμπειρία του.⁶²

---

59 Koolhaas, "Junkspace.", 190.

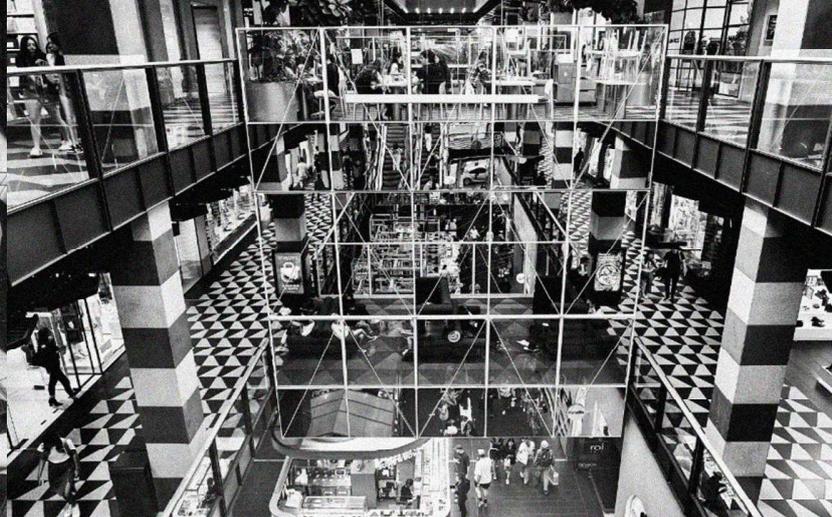
60 Koolhaas. "Junkspace.", 176-177.

61 Koolhaas. "Junkspace.", 178, 190.

62 Koolhaas, "Junkspace." 176.

Εικόνα 26.
CONFUSIONI, φινάλιστ στο Lethbridge Landscape Prize, Brisbane,
2022.

Εικόνα 27.
Junkspace-Shopping-Squares

Ένα βασικό χαρακτηριστικό του *junkspace* είναι η αίσθηση αδιάκοπης χωρικής συνέχειας. Οι χώροι είναι συνήθως εσωτερικοί, εκτεταμένοι και χωρίς σαφή όρια. Δεν υπάρχει ξεκάθαρη αρχή ή τέλος, ούτε σταθερός προσανατολισμός. Ο χρήστης μετακινείται μέσα σε ένα περιβάλλον που διαρκώς συνεχίζεται, χωρίς σαφή σημεία αναφοράς.⁶³ Ο φωτισμός, οι επιφάνειες και οι τεχνητές ατμόσφαιρες ενισχύουν αυτή την εμπειρία αποπροσανατολισμού.⁶⁴ Παρά την ένταση των ερεθισμάτων, το *junkspace* παραμένει ένας χώρος χωρίς μνήμη. Δεν εγγράφεται στη συνείδηση ως τόπος, δεν δημιουργεί ιστορία και δεν επιτρέπει σταθερή σχέση με τον χρήστη. Η συνεχής ανανέωση του χώρου δεν οδηγεί σε εξέλιξη, αλλά σε μια μόνιμη παροντικότητα, όπου όλα αλλάζουν χωρίς να αποκτούν βάθος. Το *junkspace* αποκτά έτσι σαφή πολιτική και πολιτισμική διάσταση. Συνδέεται με τη λογική της παγκοσμιοποίησης, της μαζικής κατανάλωσης και της απορρύθμισης. Δεν υπόσχεται νόημα, αλλά άνεση· δεν επιδιώκει κριτική σκέψη, αλλά ευκολία. Η αρχιτεκτονική μετατρέπεται έτσι από πολιτισμική πράξη σε μηχανισμό

63 Koolhaas, "Junkspace.", 180.

64 Koolhaas, "Junkspace.", 175-176.

διαχείρισης χώρων και συμπεριφορών. Το δεν είναι απλώς ένας τύπος χώρου, αλλά η χωρική εικόνα μιας εποχής όπου η πρόοδος έχει αντικατασταθεί από τη συνεχή επέκταση και το νόημα από την κατανάλωση.

AIR FRANCE

T. A. I.

NATIONAL AIRLINES →

VARIG

Το Los Angeles International Airport (LAX,1928) αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα του *Junkspace*, όπως το περιγράφει ο Rem Koolhaas. Το αεροδρόμιο δεν συγκροτείται ως ενιαίο αρχιτεκτονικό έργο, αλλά ως αποτέλεσμα διαδοχικών επεκτάσεων, τεχνικών αναβαθμίσεων και προσθηκών, χωρίς συνολική συνθετική αρχή. Σύμφωνα με τη λογική του *junkspace*, ο χώρος δεν προκύπτει από την απουσία σχεδιασμού, αλλά από την υπερβολή του. Στο LAX κυριαρχεί η συνεχής πρόσθεση λειτουργιών και υποδομών αντί για αρχιτεκτονική σύνθεση. Η ενότητα του χώρου δεν είναι μορφολογική, αλλά λειτουργική και τεχνολογική, βασισμένη σε συστήματα ελέγχου, κυκλοφορίας, φωτισμού και κλιματισμού.

Η εμπειρία του χρήστη διαμορφώνεται από μια αδιάκοπη εσωτερική συνέχεια: έλεγχος, αναμονή, κατανάλωση και μετακίνηση εναλλάσσονται χωρίς σαφή χωρικά όρια ή σημεία αναφοράς. Τα όρια δεν δηλώνονται αρχιτεκτονικά, αλλά μέσω κανονισμών, πινακίδων και φίλτρων ασφαλείας. Ο χώρος δεν έχει αρχή ή τέλος και δεν επιτρέπει σταθερό προσανατολισμό. Παρότι το περιβάλλον είναι υπερπλήρες από ερεθίσματα και πληροφορίες, παραμένει αμνημονικό. Η συνεχής ανανέωση και αντικατάσταση στοιχείων δεν οδηγεί σε εξέλιξη, αλλά σε μόνιμη παροντικότητα. Ο χρήστης δεν κατοικεί τον χώρο, αλλά κινείται μέσα σε αυτόν ως επιβάτης και καταναλωτής, ακολουθώντας προκαθορισμένες διαδρομές. Το LAX δείχνει έτσι ότι το *Junkspace* δεν είναι ένας αποτυχημένος χώρος, αλλά ένας εξαιρετικά αποδοτικός μηχανισμός. Ακριβώς όμως αυτή η αποδοτικότητα ακυρώνει την αρχιτεκτονική ως φορέα νοήματος, μετατρέποντας τον χώρο σε περιβάλλον συνεχούς ροής, υποδομής και κατανάλωσης.

03

03 - Συγκριτική εννοιολογική ανάλυση των αστικών κενών

Η ανάπτυξη των επιμέρους θεωρητικών ορισμών στο προηγούμενο κεφάλαιο έδειξε ότι το αστικό κενό προσεγγίζεται μέσα από διαφορετικά εννοιολογικά και μεθοδολογικά σχήματα. Κάθε θεωρητική θέση το συγκροτεί με διαφορετικά κριτήρια, άλλοτε ως μορφολογική συνθήκη, άλλοτε ως διαδικαστικό ή χρονικό φαινόμενο και άλλοτε σε σχέση με τον ρόλο του υποκειμένου και της εμπειρίας. Σε αυτό το μέρος της εργασίας, οι έννοιες αυτές εξετάζονται συγκριτικά. Η έμφαση μετατοπίζεται από την αυτόνομη παρουσίαση κάθε θεωρίας στη μεταξύ τους συσχέτιση, με στόχο να καταγραφούν οι διαφορετικοί τρόποι με τους οποίους ορίζεται, παράγεται και ερμηνεύεται το κενό στον αστικό χώρο. Η σύγκριση δεν επιδιώκει την αξιολογική ιεράρχηση των προσεγγίσεων, αλλά τη χαρτογράφηση των εννοιολογικών τους διαφορών. Για τον σκοπό αυτό, η ανάλυση οργανώνεται γύρω από συγκεκριμένους άξονες — τη χωρική συγκρότηση, τη χρονική διάσταση, τη θέση του υποκειμένου και τη σχέση με τον αστικό σχεδιασμό — οι οποίοι λειτουργούν ως κοινό πλαίσιο ανάγνωσης. Μέσα από αυτή τη δομή καθίσταται δυνατή η παράλληλη εξέταση των θεωριών χωρίς να αναιρείται η ιδιαιτερότητα καθεμιάς.

3.1 Κοινά θεωρητικά χαρακτηριστικά

Παρά τις σημαντικές διαφοροποιήσεις στους επιμέρους ορισμούς, οι θεωρητικές προσεγγίσεις του αστικού κενού παρουσιάζουν ορισμένα επαναλαμβανόμενα χαρακτηριστικά ως προς τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονται τον χώρο, τον χρόνο και τη σχέση τους με τον αστικό σχεδιασμό. Τα κοινά αυτά στοιχεία δεν συγκροτούν ένα ενιαίο θεωρητικό πλαίσιο, αλλά λειτουργούν ως σημεία σύγκλισης, τα οποία επιτρέπουν μια συγκριτική ανάγνωση των διαφορετικών εννοιών⁶⁵.

• **Αναγνώριση της ασυνέχειας στον αστικό ιστό**

Το αστικό κενό δεν αντιμετωπίζεται ως ουδέτερη ή τυχαία χωρική κατάσταση, αλλά ως ένδειξη ότι η αστική συνέχεια διακόπτεται. Το κενό εμφανίζεται εκεί όπου οι μορφολογικές, λειτουργικές ή κοινωνικές σχέσεις της πόλης δεν ολοκληρώνονται ή αποσταθεροποιούνται. Δεν πρόκειται απλώς για γεωμετρικό υπόλειμμα, αλλά για σημείο ρήξης ανάμεσα σε διαφορετικά συστήματα οργάνωσης του αστικού χώρου, όπου η πόλη παύει να λειτουργεί ως συνεκτικό σύνολο.

• **Σύνδεση του κενού με σύνθετες χρονικότητες**

Στις περισσότερες θεωρίες, δεν εντάσσεται σε έναν γραμμικό χρόνο προόδου, αλλά συγκροτείται μέσα από καταστάσεις αναμονής, επιβράδυνσης, επανάληψης ή χρονικής ασάφειας. Ο χρόνος στο κενό δεν βιώνεται ως σαφής μετάβαση από το παρελθόν στο μέλλον, αλλά ως σύνθετη και ασταθής συνθήκη, η οποία επηρεάζει καθοριστικά τον τρόπο με τον οποίο ο χώρος γίνεται αντιληπτός και βιώνεται.

• **Διάκριση μεταξύ κενού και αδόμητου χώρου**

Το αστικό κενό δεν ορίζεται αποκλειστικά από την απουσία δόμησης. Αντιθέτως, σε πολλές περιπτώσεις αφορά χώρους πλήρως κατασκευασμένους και σε συνεχή χρήση, οι οποίοι όμως αδυνατούν να συγκροτήσουν νόημα, ταυτότητα ή σταθερή σχέση με τον χρήστη. Με αυτόν τον τρόπο, η έννοια του κενού μετατοπίζεται από τη μορφή και τη φυσική παρουσία του χώρου προς τη σημασία και την εμπειρία.

---

65 Lefebvre, *The Production of Space*, 26.
Harvey, *The Condition of Postmodernity*, 66.

- **Έμφαση στη διάσταση της σχέσης**

Η ανάλυση του κενού δεν περιορίζεται σε μορφολογικά ή τυπολογικά κριτήρια, αλλά συνδέεται με το πώς ο χώρος ενεργοποιείται ή αποδυναμώνεται σε επίπεδο εμπειρίας, χρήσης και οικειοποίησης. Το αστικό κενό ορίζεται μέσα από τη σχέση του με το υποκείμενο: το κατά πόσο επιτρέπει ή εμποδίζει τη δημιουργία κοινωνικών δεσμών, την αίσθηση προσανατολισμού και τη βιωματική σύνδεση με τον χώρο.

- **Συσχέτιση με τα όρια ή τις εντάσεις του σχεδιασμού**

Είτε προκύπτει ως αποτέλεσμα συγκεκριμένων σχεδιαστικών επιλογών είτε ως χωρική συνθήκη που διαφεύγει της πλήρους ρύθμισης, το κενό λειτουργεί ως πεδίο όπου καθίστανται ορατές οι ασυμφωνίες ανάμεσα στη σχεδιαστική πρόθεση και την αστική πραγματικότητα. Με τον τρόπο αυτό, δεν αποτελεί απλώς χωρικό φαινόμενο, αλλά και εργαλείο κατανόησης της πόλης.

3.2 Συγκρητική προσέγγιση

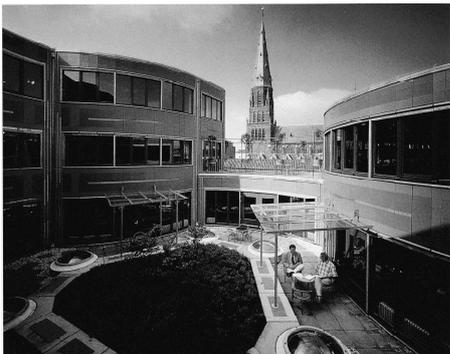
3.2.1 Κλίμακα_Aldo van Eyck - Peter Eisenman

Η έννοια της κλίμακας αποτελεί βασικό σημείο διαφοροποίησης ανάμεσα στις θεωρητικές προσεγγίσεις του Aldo van Eyck και του Peter Eisenman ως προς την κατανόηση του «ενδιάμεσου» χώρου και του ρόλου του κενού. Παρότι και οι δύο αναφέρονται σε χωρικές καταστάσεις που δεν ταυτίζονται με σαφώς ορισμένους ή μονοσήμαντους χώρους, η σημασία που αποδίδεται στο κενό μεταβάλλεται ουσιαστικά ανάλογα με την κλίμακα στην οποία αυτό νοείται. Η διαφοροποίηση αυτή δεν αφορά μόνο το μέγεθος του χώρου, αλλά το ίδιο το θεωρητικό πλαίσιο μέσα στο οποίο αποκτά νόημα.

Στη θεωρητική σκέψη του Aldo van Eyck, το *in-between* συγκροτείται ξεκάθαρα στην ανθρώπινη κλίμακα. Το κενό δεν προκύπτει ως υπόλειμμα ή αφηρημένο διάκενο, αλλά ως σκόπιμα διαμορφωμένη χωρική συνθήκη, προσαρμοσμένη στις δυνατότητες και τις ανάγκες του ανθρώπινου σώματος. Η κλίμακά του γίνεται αντιληπτή μέσα από τη δυνατότητα κίνησης, στάσης και παραμονής: ο χώρος είναι αρκετά μικρός ώστε να επιτρέπει οικειότητα και αρκετά ανοιχτός ώστε να υποστηρίζει συνάντηση και μετάβαση. Πρόκειται για χώρους που μπορούν να κατοικηθούν έστω και προσωρινά, όπως κατώφλια, αυλές ή ημιυπαιθριες ζώνες, όπου η ανθρώπινη παρουσία αποτελεί βασική προϋπόθεση για την ύπαρξη του χώρου ως φορέα νοήματος. Στην προσέγγιση αυτή, το κενό λειτουργεί ως χώρος σχέσης. Η αξία του δεν εντοπίζεται στη μορφή του, αλλά στο αν μπορεί να ενεργοποιήσει κοινωνικές πρακτικές και βιωματικές εμπειρίες. Χωρίς τη δυνατότητα χρήσης και οικειοποίησης, το παύει να λειτουργεί ως τέτοιο. Η ανθρώπινη κλίμακα, επομένως, δεν αποτελεί απλώς χαρακτηριστικό του χώρου, αλλά θεμελιώδη αρχή του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού του van Eyck.

Αντίθετα, στη θεωρητική προσέγγιση του Peter Eisenman, το *interstitial space* αποσπάται από την ανθρώπινη εμπειρία και τη σωματική κλίμακα. Το κενό δεν σχεδιάζεται για να υποστηρίξει χρήση

ή παραμονή, αλλά προκύπτει ως αποτέλεσμα εννοιολογικών και μορφολογικών διαδικασιών που αντιμετωπίζουν την αρχιτεκτονική ως αυτόνομο σύστημα. Η κλίμακα εδώ δεν ορίζεται από το ανθρώπινο σώμα, αλλά από αφηρημένους κανόνες μετασχηματισμού, επικαλύψεις γεωμετρικών συστημάτων και εσωτερικές ασυνέχειες της μορφής. Το *intestinal* μπορεί να εμφανιστεί σε διαφορετικά μεγέθη χωρίς να αλλάζει ο ρόλος του, καθώς δεν συνδέεται με την εμπειρία ή τη χρήση. Το κενό λειτουργεί ως μηχανισμός αποσταθεροποίησης της ανάγνωσης του χώρου και ως ένδειξη των ορίων της αρχιτεκτονικής γλώσσας. Η απουσία ανθρώπινης κλίμακας δεν αποτελεί έλλειμμα, αλλά συνειδητή θεωρητική επιλογή.

Εικόνα 29.
Επέκταση Court of Audit, δώμα. Φωτογραφία
T. Krijgsman.

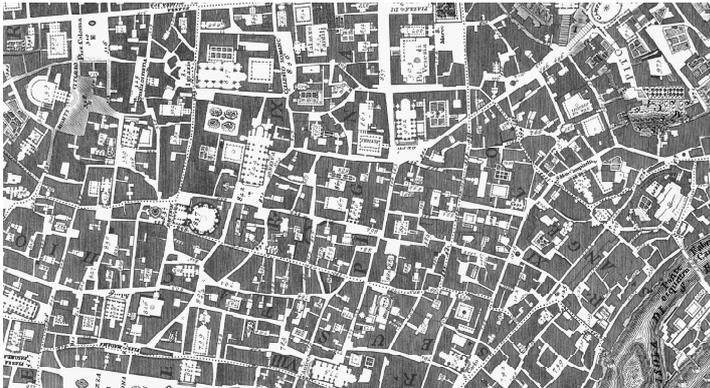
Εικόνα 30.
Wexner Center for the Visual Arts and Fine Arts Library, Ohio State
University, Columbus.

Η σύγκριση των δύο προσεγγίσεων καθιστά σαφές ότι η κλίμακα λειτουργεί ως εννοιολογικός δείκτης της σχέσης ανάμεσα στον χώρο, το υποκείμενο και την αρχιτεκτονική πρόθεση. Στην περίπτωση του van Eyck, το κενό οργανώνεται ως χώρος διαμεσολάβησης, σύνδεσης και ανθρώπινης εμπειρίας. Στην περίπτωση του Eisenman, λειτουργεί ως μηχανισμός διάσπασης και κριτικής, ανεξάρτητος από τη χρήση. Η διαφοροποίηση αυτή δεν αφορά μόνο διαφορετικές αισθητικές ή σχεδιαστικές στρατηγικές, αλλά δύο διαφορετικές αντιλήψεις για το τι είναι και τι μπορεί να είναι η αρχιτεκτονική.

3.2.2 Χρόνος_ Roger Trancik - Ignasi de Solà - Morales

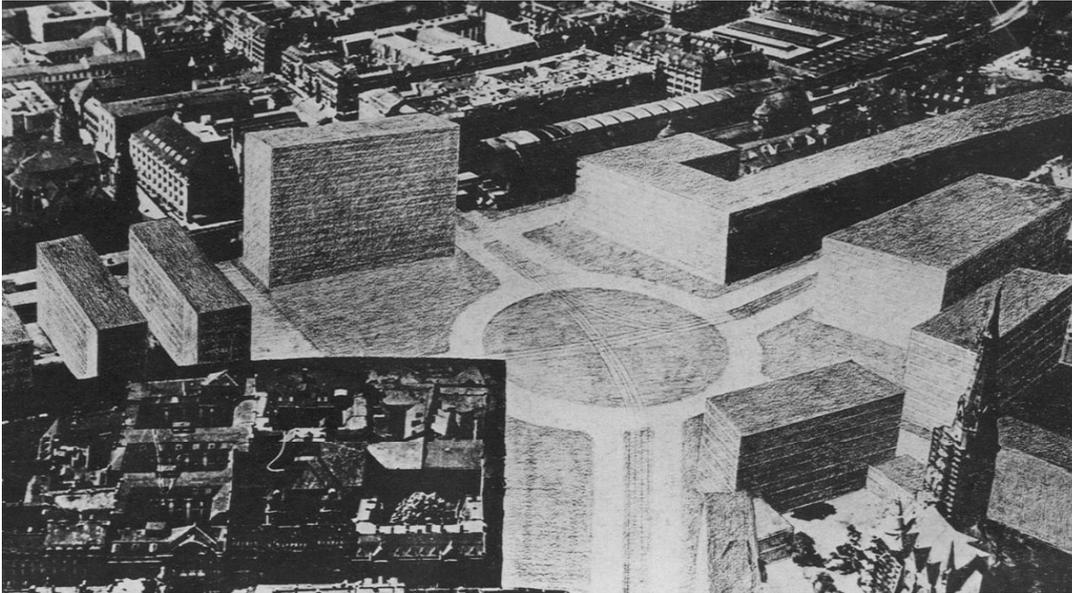
Η χρονική διάσταση αποτελεί πεδίο ουσιαστικής διαφοροποίησης μεταξύ των Roger Trancik και de Solà-Morales. Από την ανάγνωση των δύο θεωρητικών προκύπτει ότι ο χρόνος δεν λειτουργεί απλώς ως πλαίσιο περιγραφής, αλλά ως ερμηνευτικό εργαλείο που καθορίζει το πώς διαβάζεται το κενό και ποια στάση προτείνεται απέναντί του.

Στη θεωρία του Roger Trancik, τα *lost spaces* ερμηνεύονται μέσα από μια λογική χρονικής συνέχειας και αιτιότητας. Το κενό αντιμετωπίζεται ως αποτέλεσμα συγκεκριμένων παρελθοντικών επιλογών στον πολεοδομικό και αρχιτεκτονικό σχεδιασμό, οι οποίες διέκοψαν τη χωρική συνοχή της πόλης. Ο χρόνος λειτουργεί εδώ διαγνωστικά: η παρούσα κατάσταση του κενού διαβάζεται ως ένδειξη προηγούμενης αποτυχίας. Η παραμονή του κενού στον χρόνο ενισχύει τον προβληματικό του χαρακτήρα και θεμελιώνει την ανάγκη επανένταξης και διόρθωσης μέσω σχεδιαστικής παρέμβασης. Στην προσέγγιση αυτή, η χρονικότητα ακολουθεί μια πορεία από την απώλεια προς την αποκατάσταση, όπου το μέλλον νοείται ως βελτίωση της υπάρχουσας κατάστασης.

Εικόνα 31.
Giambattista Nolli, Νέο Σχέδιο της Ρώμης (The New Plan of Rome), τμήμα 5/12, 1748.

Αντίθετα, στη θεωρητική διατύπωση του Ignasi de Solà-Morales για το *terrain vague*, η χρονική λογική μεταβάλλεται ριζικά. Οι χώροι αυτοί δεν αντιμετωπίζονται ως σφάλματα του παρελθόντος που απαιτούν άμεση θεραπεία, αλλά ως καταστάσεις χρονικής αναστολής. Τα ίχνη προηγούμενων χρήσεων δεν λειτουργούν αποκλειστικά ως τεκμήρια εγκατάλειψης, αλλά ως ενεργά στρώματα μνήμης που παραμένουν παρόντα χωρίς να συγκροτούν μια ενιαία αφήγηση. Ο χρόνος δεν οργανώνεται γραμμικά, αλλά ως ανοιχτό και ασταθές πεδίο ενδεχομένων.

Εικόνα 32.
Terrain Vague,
Ignasi de
Solà-Morales.
Ludwig Mies
van der Rohe,
πρόταση για την
Alexanderplatz,
Βερολίνο, 1926.

Η διαφορετική αυτή κατανόηση του χρόνου επηρεάζει άμεσα και τον τρόπο με τον οποίο εγγράφεται η μνήμη στον αστικό χώρο. Στην προσέγγιση του Trancik, η χρονική ασυνέχεια μειώνει την αναγνωσιμότητα της πόλης και αποδυναμώνει τη συλλογική μνήμη, καθιστώντας αναγκαία τη σχεδιαστική αποκατάσταση. Αντίθετα, στον Solà-Morales η μνήμη παραμένει διάχυτη, μη θεσμοθετημένη και ανοιχτή σε πολλαπλές ερμηνείες: δεν οργανώνεται ως επίσημη ιστορία, αλλά ως ίχνος που συνυπάρχει με το παρόν. Προκύπτουν δύο διαφορετικές χρονικές στάσεις απέναντι στο αστικό κενό. Στην περίπτωση του Trancik, ο χρόνος ενισχύει την ανάγκη παρέμβασης και επανασχεδιασμού. Στην περίπτωση του Solà-Morales, ο χρόνος ενισχύει την ανάγκη αναστολής και αποδοχής της αβεβαιότητας. Η διαφοροποίηση αυτή δεν αφορά μόνο την ερμηνεία του κενού, αλλά και τη θέση που επιφυλάσσεται στον σχεδιασμό απέναντι στη χρονική πολυπλοκότητα και τη μεταβλητότητα της σύγχρονης πόλης.

3.2.3 Υποκείμενο_Marc Augé - Rem Koolhaas

Η διαφοροποίηση ανάμεσα στη θεωρία των *non-places* του Marc Augé και στην έννοια του *junkspace* του Rem Koolhaas αφορά τη θέση και τον ρόλο του υποκειμένου στη σύγχρονη χωρική εμπειρία. Και στις δύο προσεγγίσεις, το αστικό κενό δεν αποδίδεται σε φυσική απουσία χώρου, αλλά σε μετασχηματισμό της σχέσης ανάμεσα στον χώρο και τον άνθρωπο που τον βιώνει. Ωστόσο, ο τρόπος με τον οποίο αυτή η σχέση αποδυναμώνεται διαφέρει ουσιαστικά.

Όπως περιγράφει ο Augé, τα *non-places* χαρακτηρίζονται από την παρουσία ενός υποκειμένου παροδικού και λειτουργικού. Ο χρήστης δεν κατοικεί τον χώρο ούτε αναπτύσσει σχέση διάρκειας μαζί του, αλλά τον διασχίζει εκτελώντας συγκεκριμένες ενέργειες, όπως η μετακίνηση, η αναμονή ή η συναλλαγή. Η ταυτότητα ενεργοποιείται στιγμιαία και μέσα από τυποποιημένους ρόλους, χωρίς να οδηγεί στη δημιουργία κοινωνικών δεσμών ή βιωματικής σύνδεσης με τον χώρο. Παρότι πολλοί άνθρωποι συνυπάρχουν, η παρουσία τους παραμένει παράλληλη και ανώνυμη. Το κενό, σε αυτή την προσέγγιση, δεν προκύπτει από έλλειψη χωρικής οργάνωσης, αλλά από τη διακοπή της σχέσης ανάμεσα στο υποκείμενο και τον χώρο.

Στην περίπτωση του *junkspace*, η αποδυνάμωση του υποκειμένου δεν σχετίζεται με ουδετερότητα ή απουσία, αλλά με υπερφόρτωση. Ο χώρος οργανώνεται ως συνεχής ροή ερεθισμάτων, εικόνων και κατευθύνσεων, μέσα στην οποία το άτομο δεν καλείται να σταθεί ή να ερμηνεύσει, αλλά να κινηθεί αδιάκοπα. Το υποκείμενο δεν απουσιάζει από τη χωρική εμπειρία: αντίθετα, απορροφάται πλήρως από αυτήν. Η ένταση και η ποικιλία των ερεθισμάτων δεν οδηγούν στη δημιουργία μνήμης ή νοήματος, αλλά σε ισοπέδωση της εμπειρίας μέσω κορεσμού.

Μια επιπλέον διαφοροποίηση αφορά τον βαθμό επίγνωσης του χρήστη. Στα *non-places* η εμπειρία είναι ομαλή και αυτοεξηγούμενη, χωρίς να απαιτεί ερμηνευτική στάση. Στο *junkspace*, η υπερβολή γίνεται ανπληπτή, όμως η επίγνωση αυτή δεν μετατρέπεται εύκολα σε κριτική απόσταση, καθώς ο χώρος παραμένει κυρίαρχος και περιβάλλον. Το άτομο αντιλαμβάνεται τη συνθήκη, αλλά αδυνατεί να αποσπαστεί από αυτήν.

Εικόνα 33.
Lounges επιβατών transit στο John F. Kennedy International Airport, κύριος χώρος δράσης της ταινίας Terminal.

Εικόνα 34.
Υποθετικά (speculative) σχέδια για το μέλλον του Manhattan.

Η διαφορετική στάση των δύο θεωρητικών γίνεται εμφανής και στο επίπεδο του λόγου. Ο Augé υιοθετεί περιγραφική και αναλυτική προσέγγιση, αντιμετωπίζοντας τα *non-places* ως δομικό στοιχείο της σύγχρονης κινητικότητας. Ο Koolhaas, αντίθετα, χρησιμοποιεί οξυμένο και ειρωνικό ύφος, παρουσιάζοντας το *junkspace* ως σύμπτωμα μιας βαθύτερης κρίσης της σύγχρονης χωρικής κουλτούρας. Από τη σύγκριση αυτή προκύπτει ότι η μεταβολή της θέσης του υποκειμένου αποτελεί κρίσιμο κριτήριο για τη διάκριση διαφορετικών μορφών αστικού κενού, ακόμη και όταν ο χώρος εμφανίζεται πλήρης, λειτουργικός και έντονα σχεδιασμένος.

3.3 Αστικά κενά και σχεδιασμός

Ένα ακόμη σημείο ουσιαστικής διαφοροποίησης ανάμεσα στις θεωρητικές προσεγγίσεις αφορά τον ρόλο που αποδίδεται σχεδιασμό σε σχέση με το αστικό κενό. Από τη συγκριτική ανάγνωση προκύπτει ότι το κενό δεν αντιμετωπίζεται με ενιαίο τρόπο. Οι διαφορετικές αυτές στάσεις αποκαλύπτουν και διαφορετικές αντιλήψεις για τα όρια και τις δυνατότητες του σχεδιασμού.

Στην προσέγγιση του Roger Trancik, τα *lost spaces* συνδέονται άμεσα με συγκεκριμένες πολεοδομικές επιλογές του 20ού αιώνα, όπως η αυτοκινητοκεντρική οργάνωση, ο λειτουργικός διαχωρισμός χρήσεων και η αποσπασματική ανάπτυξη. Το κενό ερμηνεύεται ως ένδειξη αστοχίας της χωρικής δομής. Από αυτό προκύπτει ότι ο σχεδιασμός οφείλει να αποκαταστήσει τη μορφική και λειτουργική συνέχεια, επανεντάσσοντας τα υπολειμματικά κενά στον δημόσιο χώρο και αποκαθιστώντας την αναγνωσιμότητα της πόλης.

Αντίθετα, στον Ignasi de Solà-Morales το *terrain vague* περιγράφεται ρητά ως κατάσταση που δεν πρέπει να εξομαλύνεται άμεσα μέσω σχεδιασμού. Όπως επισημαίνει, η αξία του έγκειται ακριβώς στην αβεβαιότητα και τη μη πλήρη ένταξή του στα κυρίαρχα συστήματα της πόλης. Η σχεδιαστική παρέμβαση δεν παρουσιάζεται ως αυτονόητη λύση, αλλά ως πιθανός κίνδυνος απώλειας των ποιοτικών και εννοιολογικών χαρακτηριστικών του χώρου. Σε αυτή την ανάγνωση, ο σχεδιασμός συναντά ένα όριο και καλείται περισσότερο να αναγνωρίσει παρά να ελέγξει το κενό.

Σε διαφορετική κατεύθυνση κινείται η ανθρωποκεντρική προσέγγιση του Aldo van Eyck, όπου το κενό αντιμετωπίζεται ως συνειδητό εργαλείο αρχιτεκτονικής σύνθεσης. Το *in-between* δεν αποτελεί υπόλειμμα ή αποτυχία του σχεδιασμού, αλλά βασικό σχεδιαστικό στόχο. Ο χώρος οργανώνεται έτσι ώστε να υποστηρίζει σχέσεις, στάσεις και καθημερινές πρακτικές, χωρίς αυστηρό ή προκαθορισμένο πρόγραμμα. Ο σχεδιασμός δεν αποσύρεται ούτε παρεμβαίνει εκ των υστέρων, αλλά δημιουργεί χωρικές συνθήκες που επιτρέπουν την οικειοποίηση και τη βιωματική χρήση.

Στον αντίποδα, ο Peter Eisenman υιοθετεί μια ριζικά διαφορετική στάση απέναντι στον ρόλο του σχεδιασμού. Δηλώνει πως η αρχιτεκτονική δεν οφείλει να νομιμοποιείται μέσω κοινωνικής, λειτουργικής ή πολεοδομικής χρησιμότητας. Το *interstitial space* δεν αντιμετωπίζεται ως αντικείμενο αστικού

χειρισμού ή εργαλείο σχεδιαστικής πολιτικής, αλλά ως αποτέλεσμα εσωτερικών μορφολογικών και εννοιολογικών διαδικασιών της αρχιτεκτονικής. Το κενό λειτουργεί εδώ ως ένδειξη ρήξης και ασυνέχειας μέσα στο ίδιο το αρχιτεκτονικό σύστημα και όχι ως πεδίο παρέμβασης του αστικού σχεδιασμού. Με τον τρόπο αυτό, η συζήτηση για το κενό μετατοπίζεται εκτός του πεδίου της πολεοδομικής στρατηγικής και εστιάζει στην αυτονομία της αρχιτεκτονικής σκέψης.

Τέλος, στις αναγνώσεις της υπερμοντερνικότητας, όπως διατυπώνονται από τον Marc Augé και τον Rem Koolhaas, ο σχεδιασμός εμφανίζεται με αντιφατικό πρόσημο. Ο Augé περιγράφει χώρους έντονα σχεδιασμένους, λειτουργικά άρτιους και τεχνικά ελεγχόμενους, οι οποίοι, παρ' όλα αυτά, δεν συγκροτούν τόπο και δεν υποστηρίζουν σχέση, μνήμη ή αίσθηση ανήκειν. Ο σχεδιασμός, σε αυτή την περίπτωση, δεν απουσιάζει, αλλά αποτυγχάνει να παραγάγει νοηματοδοτημένο χώρο. Ο Koolhaas, αντίστοιχα, περιγράφει μια συνθήκη όπου η συσσώρευση συνεχών σχεδιαστικών παρεμβάσεων, προσθηκών και «βελτιώσεων» οδηγεί σε απώλεια συνοχής και αρχιτεκτονικού νοήματος. Το *junkspace* δεν προκύπτει από έλλειψη σχεδιασμού, αλλά από την υπερπαραγωγή του, όπου η αρχιτεκτονική μετατρέπεται σε μηχανισμό διαχείρισης ροών, κατανάλωσης και κίνησης. Από τη σύγκριση των δύο αυτών θέσεων προκύπτει ότι το ζήτημα του κενού στη σύγχρονη πόλη δεν αφορά μόνο την απουσία σχεδιασμού, αλλά και την υπερβολική, ανεξέλεγκτη εφαρμογή του.

Συνολικά, οι παραπάνω προσεγγίσεις δείχνουν ότι ο αστικός σχεδιασμός δεν κατέχει ενιαίο ή αυτονόητο ρόλο απέναντι στο κενό. Άλλοτε καλείται να αποκαταστήσει, άλλοτε να αναστείλει, άλλοτε να οργανώσει διακριτικά και άλλοτε να αναγνωρίσει τα ίδια του τα όρια. Το αστικό κενό αναδεικνύεται έτσι ως πεδίο κριτικής επαναδιαπραγμάτευσης του σχεδιασμού και όχι απλώς ως πρόβλημα προς επίλυση.

04

04 - Επίλογος

Σε ορισμένες περιπτώσεις, το κενό συνδέεται με την αποτυχία του σχεδιασμού να προβλέψει τις μακροπρόθεσμες συνέπειες των επιλογών του. Σε άλλες, προκύπτει ακριβώς από την υπερβολική ρύθμιση, την τυποποίηση και τη συσσώρευση παρεμβάσεων που περιορίζουν τη δυνατότητα του χώρου να παραχθεί ως τόπος εμπειρίας. Το κενό, έτσι, δεν βρίσκεται μόνο «εκεί όπου δεν έγινε κάτι», αλλά και «εκεί όπου έγιναν πάρα πολλά». Η εργασία υποστηρίζει έμμεσα ότι το αστικό κενό λειτουργεί ως δείκτης των ορίων του σχεδιασμού. Όχι επειδή ο σχεδιασμός είναι περιττός, αλλά επειδή δεν μπορεί να καλύψει κάθε πτυχή της αστικής ζωής χωρίς να αφαιρέσει από αυτήν τη δυνατότητα της αβεβαιότητας, της ελευθερίας και της μη προγραμματισμένης χρήσης. Το κενό αποκαλύπτει τα σημεία όπου η πόλη ξεφεύγει από τις προθέσεις της και όπου η εμπειρία δεν συμπίπτει με το σχέδιο.

Απέναντι σε αυτή τη διαπίστωση, αναδύεται η ανάγκη για μια διαφορετική στάση σκέψης. Όχι μια στάση που επιδιώκει τη συστηματική εξάλειψη των κενών, αλλά μια προσέγγιση που αναγνωρίζει την αξία τους ως χωρικών καταστάσεων ενδιαμέσων, ασταθών και συχνά αντιφατικών. Το κενό μπορεί να λειτουργήσει ως πεδίο παρατήρησης της πόλης σε μετάβαση, ως χώρος όπου γίνονται ορατές οι κοινωνικές, πολιτικές και χρονικές διεργασίες που δεν χωρούν σε καθορισμένα προγράμματα. Η αποδοχή του κενού δεν συνεπάγεται παθητικότητα ή παραίτηση από τον σχεδιασμό. Αντιθέτως, απαιτεί μια πιο προσεκτική και κριτική μορφή παρέμβασης, η οποία δεν επιβάλλει ολοκληρωμένες λύσεις, αλλά δημιουργεί συνθήκες για πολλαπλές αναγνώσεις και χρήσεις. Σε αυτή την προοπτική, ο ρόλος του σχεδιασμού μετατοπίζεται από τη λογική του ελέγχου στη λογική της διαμεσολάβησης. Τελικά, το αστικό κενό μπορεί να ιδωθεί ως χώρος ερώτησης και όχι ως χώρος απάντησης. Δεν προσφέρει έτοιμες λύσεις, αλλά θέτει κρίσιμα ζητήματα σχετικά με το πώς παράγεται ο χώρος, ποιος τον ορίζει και ποιος τον βιώνει. Η σημασία του έγκειται ακριβώς στο ότι αντιστέκεται στην πλήρη ενσωμάτωση και υπενθυμίζει ότι η πόλη παραμένει ένα ανοιχτό, ατελές και διαρκώς μεταβαλλόμενο πεδίο.

Βιβλιογραφία

- Augé, M.** (1995). *Non-places: Introduction to an anthropology of supermodernity* (J. Howe, Trans.). Verso.
- de Certeau, M.** (1984). *The practice of everyday life*. University of California Press.
- de Solà-Morales, I.** (1995). *Terrain vague*. MIT Press.
- Eisenman, P.** (1984). *Houses of cards*. Oxford University Press.
- Eisenman, P.** (1985). *Moving arrows, eros, and other errors*. AA Publications.
- Harvey, D.** (1989). *The condition of postmodernity*. Blackwell.
- Koolhaas, R.** (2001). *Junkspace*. October.
- Koolhaas, R.** (2004). *Content*. TASCHEN.
- Kormoss, B. J. E.** (2007). *Peter Eisenman: Theories and practices*. <https://doi.org/10.6100/IR631654>
- Lefebvre, H.** (1991). *The production of space*. Blackwell.
- Lo, A.** (2019). *Between presence and absence: Phenomenal interstitiality in Eisenman's Guardiola House*. *Interstices*, 19.
- Lynch, K.** (1960). *The image of the city*. MIT Press.
- Mariani, M., & Barron, P.** (2014). *Terrain vague: Interstices at the edge of the pale*. Routledge.

Pineiros, E. (2016). Terrain vague and the urban imagery.

Sack, O. (2024). A symbol with what architecture means as such and should accomplish: On Aldo van Eyck's concept of the in-between and its connection with the dimension of Raumbildung. *ARE-NA Journal of Architectural Research*, 9(1), 4. <https://doi.org/10.55588/ajar.395>

Sinno, Y. (2018). Solà-Morales's terrain vague: Text and contexts. Formulation, dissemination and reception.

Strauven, F. (2007). Aldo van Eyck – Shaping the new reality: From the in-between to the aesthetics of number.

Trancik, R. (1986). Finding lost space: Theories of urban design. Van Nostrand Reinhold.

Tschumi, B. (1996). Architecture and disjunction. MIT Press.

van Eyck, A. (1962). The child, the city and the artist. Writings.

Πίνακες εικόνων

Εικόνα 1. Peter Bialobrzeski. Transition 12 από τη σειρά Lost in Transition, 2007, εκτύπωση C-Type.
Πηγή : <https://www.bialobrzeski.net/lost-in-transition>.

Εικόνα 2. Εξώφυλλο του *Het verhaal van een andere gedachte* στο περιοδικό *Form* (1959–63), σχετικά με τη γέννηση της Team 10 από το CIAM.
Πηγή : https://www.academia.edu/Documents/in/Postwar_Urbanism.

Εικόνα 3. Άποψη πριν και μετά από την τοποθέτηση παιδικής χαράς σε κενό οικόπεδο ανάμεσα σε κτίρια στην οδό Dijkstraat (1954).
Πηγή : <https://www.archined.nl/2002/07/playgrounds-by-aldo-van-eyck/>.

Εικόνα 4. Αστικό έργο συμπλήρωσης ιστού: το Hubertushuis των Van Eyck και Bosch (1984).
Πηγή : <https://www.bdonline.co.uk/inspirations/ben-derbyshires-inspiration-hubertus-house-amsterdam/5089569.article>.

Εικόνα 5. Aldo van Eyck, Ορφανοτροφείο Άμστερνταμ — αεροφωτογραφία του κτιριακού συγκροτήματος.
Πηγή : <http://architectural-review.com/essays/book-of-the-month-aldo-van-eyck-orphanage-amsterdam-building-playgrounds>.

Εικόνα 6. Ορφανοτροφείο, εξωτερική άποψη του τμήματος που στεγάζει τις αίθουσες παιχνιδιού.
Πηγή : <https://ajar.arena-architecture.eu/articles/10.55588/ajar.395>.

Εικόνα 7. Σχέδιο του Ορφανοτροφείου.
Πηγή : <https://ajar.arena-architecture.eu/articles/10.55588/ajar.395>.

Εικόνα 8. Wenders, Wim. **Wings of Desire** (**Der Himmel über Berlin**), 1987. Ταϊνία.

Εικόνα 9. Eisenman, Peter. Νέα προσθήκη για το Aronoff Center for Design and Art, University of Cincinnati, 1996. Αρχιτεκτονικά σχέδια.

Πηγή : <https://mimdap.org/mimarlik-gundemi/eisenman-1996-aronoff-merkezi/>.

Εικόνα 10. Τρισδιάστατη απεικόνιση Guardiola House.

Πηγή : <https://eisenmanarchitects.com/Guardiola-House-1988>.

Εικόνα 11. Κάτοψη του Guardiola House και ένταξη στο τοπογραφικό ανάγλυφο.

Πηγή : <https://eisenmanarchitects.com/Guardiola-House-1988>.

Εικόνα 12. Αξονομετρικό διάγραμμα του Guardiola House.

Πηγή : <https://eisenmanarchitects.com/Guardiola-House-1988>.

Εικόνα 13. Παραδοσιακή και σύγχρονη αστική μορφή. Τα σχέδια απεικονίζουν τη χωρική δομή των παραδοσιακών πόλεων (επάνω) και την αποσπασματική μορφή της σύγχρονης πόλης (κάτω).

Πηγή : https://www.researchgate.net/figure/Diagram-of-urban-design-theories-Trancik-1986_fig1_328936431.

Εικόνα 14. Fort Point Channel, Boston, Massachusetts. Εναέρια φωτογραφία, 1985.

Πηγή : <https://www.digitalcommonwealth.org/search/commonwealth:5h73s522c>

Εικόνα 15. Διάγραμμα αστικών θεωριών. Σχηματική απεικόνιση βασικών προσεγγίσεων στον αστικό σχεδιασμό των τελευταίων ετών.

Πηγή : https://www.researchgate.net/figure/Diagram-of-urban-design-theories-Trancik-1986_fig1_328936431.

Εικόνα 16. Παράδειγμα "lost space" σε χώρο κάτω από ανισόπεδη γέφυρα.

Πηγή : <https://www.intechopen.com/chapters/72353>.

Εικόνα 17. The Watchtower (δίστυχο), 2017. Silver gelatin print, 140 × 110 cm (έκαστο).

Πηγή : <https://hichamgardaf.com/work/terrain-vague>.

Εικόνα 18. Terrain Vague, 1929–1932. Gelatin silver print, 30.2 × 22.6 cm. Museum of Modern Art (MoMA), New York. Gift of James Thrall Soby.

Πηγή: Man Ray.

Εικόνα 19. Hypotheses d'Insertions III, Gatineau–Ottawa, 2002. Soccer tables inserted in the terrain vague.

Πηγή : <https://www.jmdufresne.ca/Hypotheses-d-insertions-2002>.

Εικόνα 20. Η σιδηροδρομική γραμμή High Line ως terrain vague πριν την ανάπλαση, Νέα Υόρκη, 2003. Φωτογραφία πρώην βιομηχανικής υπερυψωμένης γραμμής της δεκαετίας του 1930 μετά την εγκατάλειψή της.

Πηγή : <https://www.thehighline.org/blog/2014/06/09/looking-back-at-15-years-of-the-high-line/>.

Εικόνα 21. Modern City, 1928. Photomontage.

Πηγή: Kazimierz Podsadecki.

Εικόνα 22. Metropolis, 1923. Photomontage.

Πηγή: Paul Citroen.

Εικόνα 23. Los Angeles International Airport (LAX), αίθουσα αναμονής επιβατών.

Πηγή : <https://webhelper.brown.edu/joukowsky/courses/archaeologiesofplace/7994.html>.

Εικόνα 24. Εξώφυλλο του περιοδικού Contents.

Πηγή: Contents Magazine, άγνωστο τεύχος.

Εικόνα 25. Εξώφυλλο του περιοδικού JUNKPAGE, τεύχος 01, Απρίλιος 2013.Οπτική αναπαράσταση της έννοιας «Junkspace».

Πηγή: JUNKPAGE Magazine, 2013.

Εικόνα 26. CONFUSIONI, φιναλίστ στο Lethbridge Landscape Prize, Brisbane, 2022.

Πηγή: Lethbridge Landscape Prize.

Εικόνα 27. Junkspace-Shopping-Squares

Πηγή: Lethbridge Landscape Prize.

Εικόνα 28. Διεθνής τερματικός σταθμός του Los Angeles International Airport (LAX), δεκαετία 1960.

Πηγή : <https://aboutairportplanning.blogspot.com/2014/07/lax-in-1960s-world-way-video.html>.

Εικόνα 29. Επέκταση Court of Audit, δώμα. Φωτογραφία T. Krijgsman.

Πηγή : Aldo van Eyck Archive.

Εικόνα 30. Wexner Center for the Visual Arts and Fine Arts Library, Ohio State University, Columbus.

Πηγή: openbuildings.com – “Wexner Center for the Arts profile”.

Εικόνα 31. Giambattista Nolli, Νέο Σχέδιο της Ρώμης (The New Plan of Rome), τμήμα 5/12, 1748.

Περιοκομμένο για τους σκοπούς της παρούσας εργασίας.

Πηγή: Wikimedia Commons.

Εικόνα 32. Terrain Vague, Ignasi de Solà-Morales.

Ludwig Mies van der Rohe, πρόταση για την Alexanderplatz, Βερολίνο, 1926.

Πηγή : <https://www.archdaily.com.br/br/01-35561/terrain-vague-ignasi-de-sola-mo->

rales/35561_35930.

Εικόνα 33. Lounge επιβατών transit στο John F. Kennedy International Airport, κύριος χώρος δράσης της ταινίας.

Πηγή : <https://www.havvaalkanbala.com/2021/04/11/architectural-reading-of-the-film-terminal-via-non-place/>

Εικόνα 34. Υποθετικά (speculative) σχέδια για το μέλλον του Manhattan.

Πηγή : <https://medium.com/@alechall/brooklynism-the-logic-of-junkspace-ca6e6f2dbceb>

